

Vlaanderen
is omgeving

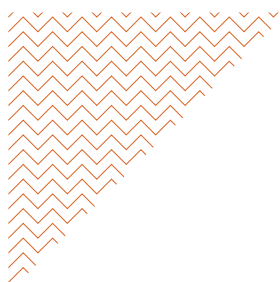

Speelplaatsen ontharden

Draaiboek voor een klimaatbestendige schoolomgeving

DEPARTEMENT
OMGEVING

omgeving.vlaanderen.be

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Peter Cabus
Secretaris-generaal Departement Omgeving
omgeving.vlaanderen.be

• Postadres

Departement Omgeving
Koning Albert II-laan 15 bus 553
1210 Brussel

• Bezoekadres

Departement Omgeving
Koning Albert II-laan 20
1000 Brussel

Samenstelling en redactie

Endeavour in opdracht van Departement Omgeving,
Afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten
gop.omgeving@vlaanderen.be

Foto cover

© Departement Omgeving

Publicatiedatum

December 2023

Depotnummer

D/2023/3241/419

Inhoudstafel

LEESWIJZER	5
INLEIDING	7
WAAROM ZOU JE EEN SPEELPLAATS WILLEN ONTHARDEN?	8
DE POSITIEVE EFFECTEN VAN ONTHARDEN	9
WAT JE VOORAF MOET WETEN	12
HOE VERLOOPT ZO'N TRAJECT?	12
HULPLIJNEN EN EXPERTS	14
DE INITIATOR	15
Bottom-up vanuit leerkrachten, ouders en buurtbewoners	16
Top-down vanuit de directie, scholengroep of koepel	23
Top-down vanuit de overheid	25
NAAR EEN GEDRAGEN VISIE	27
De eerste stappen naar een visie	27
Dromen over de toekomst	28
Je visie bewaken	30
PARTICIPATIE EN COMMUNICATIE	31
Interessante publicaties over participatie	33
Spelregels voor een goed participatietraject	35
Participatietools	37
JE PROJECT FINANCIEREN	43
Startkapitaal zoeken	43
De kracht van een sterk plan	44
Eigen middelen	45
Welke subsidies zijn er te vinden?	45
Hoeveel moet dat kosten?	47
Onzichtbare kosten	48
De goede huisvader	48
ONTWERP	49
Meerledig ontwerp	49
De ontwerper	55
Drempels en heilige huisjes bij ontwerp	57
Een open ontwerp	60
UITVOERING	61
Vergunningen, hemelwaterverordeningen en stedenbouwkundige voorschriften	61
De aannemer aanstellen	62
Een aangename werf	63
GEBRUIK, BEHEER & ONDERHOUD	65
Gedeeld gebruik	65
Onderhoud en beheer	66
Verschillende soorten onderhoud	67
BIJLAGEN	69
Referenties & projectkronieken	69
Hulplijnen	69
Links en handboeken	69

LEESWIJZER

Dit draaiboek werd gemaakt door het Departement Omgeving voor leerkrachten, ouders en directies in het kader van de 'Proeftuinen ontharding'. Het verwerkt de lessen uit de eerste twee onthardingsoproepen uit 2018-2019, om zo de volgende generaties leerkrachten, directies, oudercomités, scholengroepen en overheden op weg te zetten bij het onthardingsproces van hun speelplaatsen.

De noodzaak om te ontharden is sinds de opstart van de Proeftuinen in 2018 nog prominenter geworden. De jaarlijkse hitte- en droogtereclen en recente overstromingen plaatsten het thema op de voorpagina's van kranten en in de televisiejournalen. De media benadrukken dat door de vele verharding, de Vlamingen het effect van klimaatopwarming dubbel zo hard zullen voelen. Ook de gemiddelde burger begint dit te merken.

Bij de start van de 'Proeftuinen ontharding' in 2018 lag de toename van verharding op 12 voetbalvelden per dag. 16% van Vlaanderen was verhard. Als we niet ingrijpen is dat 20% tegen 2050. De gevolgen van klimaatverandering die we vandaag al ervaren zouden daarbij enkel toenemen; hittestress, verschralling van de bodemkwaliteit, versnippering van het landschap, lage biodiversiteit, overstromingen, ... noem maar op. Daarom wil het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen verharding niet meer laten toenemen na 2050. Dat kan enerzijds door de bestaande ruimte beter en intensiever te gebruiken en anderzijds door opnieuw meer open ruimte te ontwikkelen en te versterken.

De Proeftuinen ontharding werken mee aan dat doel door nieuwe praktijken te testen. Geselecteerde deelnemers konden voor hun ambitieus onthardingsproject rekenen op een doorgedreven ondersteuning en subsidies. Scholen sprongen verhoudingsgewijs massaal op de wagen en vormden samen 85 van de 300 aanvragen. Bij de geselecteerde Proeftuinen zagen we dan ook een groot aantal speelplaatsen en schoolomgevingen opduiken. Deze bundel vertelt hun verhaal.

De speelplaats
vormt ons als
mens in een
maatschappij

INLEIDING

Vlaanderen heeft er met de Proeftuinen Ontharding opnieuw een reeks voorbeelden bij van speelplaatsen die doen watertanden. Als je de microbe ook voelt kriebelen, kan je dit schooljaar nog aan de slag.

Zo kan je enkele tegels uitbreken, klimplanten plaatsen of een wilgenhut bouwen om het onderwerp meteen onder de aandacht te brengen op school. Wil je grondiger ontharden en de proeftuinen volgen, lees je best nog wat verder. We nemen je mee doorheen de bouwstenen voor een ontharde speelplaats en wijzen vanuit de geleerde lessen van de proeftuinen hoe je zo'n speelplaatsontharding aanpakt.

Een helder en kort stappenplan waarmee je elke Vlaamse speelplaats omvormt tot interessante ontharde speel- en leerruimte is moeilijk te schrijven aangezien voor elke school de context anders is. En toch zijn de instructies om eraan te starten eenvoudig. Het zijn er namelijk maar drie. Ten eerste stel je een werkgroep samen die de ontharding van de speelplaats in goede banen zal leiden. Ten tweede ga je op zoek naar bondgenoten bij het management, leerkrachten en personeel, leerlingen, ouders, de buurt, lokale besturen, en iedereen die op een zinnige manier betrokken kan worden, om samen een visie uit te bouwen. Ten derde is het belangrijk voor de kwaliteit en slaagkansen van je project dat je expertise binnenbrengt in de vorm van ervaren organisaties en ontwerpers om je te helpen bij de verschillende delen van het proces. Zo kan jij op je beide oren slapen. Waar je deze experts kan vinden, tonen we verder in dit draaiboek.

Uiteraard kom je onderweg ook terecht bij financiering, vergunningen, aanbestedingen, de uitvoering, het beheer en eventueel ook het gedeeld gebruik. Deze stappen volgen echter niet steeds het geijkte patroon dat je zou verwachten. Veel projecten maken bokkensprongen waarbij stappen gedurende het onthardingsproces door elkaar gaan lopen. En daar is niets mis mee. Een nieuwe subsidielijijn of partner kunnen er bijvoorbeeld voor zorgen dat je eerdere stappen opnieuw bekijkt. Het beheer kan ook helemaal in het begin van het proces de aanleiding zijn van het anders organiseren van de speelplaats. Dit maakt deel uit van de eigenheid van elk proces.

Om de weg naar het succesvol ontharden van speelplaatsen overzichtelijker te maken, spreken we daarom beter van bouwstenen in plaats van fases of lineaire stappen. We leggen ze in dit draaiboek één voor één uit, en vertellen hoe ze vervlochten zitten. Maar voor we bespreken hoe je zo'n onthardingsproject opzet en wat je onderweg tegenkomt, staan we eerst stil bij het waarom van de ontharde speelplaats.

Waarom zou je een speelplaats willen ontharden?

Met het ontharden van speelplaatsen vang je drie vliegen in één klap. Ten eerste werkt een ontharde speelplaats net als alle andere onthardingsprojecten mee aan het **reduceren van de klimaatimpact** op het verharde Vlaanderen. En omdat schoolomgevingen vaak prominente en druk gebruikte oppervlakten bestrijken in het bebouwde Vlaanderen is hun impact zeer relevant.

De bodem en de open ruimte vervullen veel functies die het ecologisch evenwicht in stand houden. Als een verharding de bodem afdicht, gaan al die functies verloren. Verharding vermijden is altijd beter dan eerst bouwen en later ontharden of zelfs actief ontharden: niet-bouwen of niet-verharden verstoort de bodem en de andere ecosystemen niet.

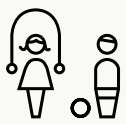
In het kader van de klimaatverandering willen we de functies van de bodem en de open ruimte behouden door onze bodem zo weinig mogelijk af te dichten. Ontharden pakt vele uitdagingen tegelijk aan en dat maakt het heel bijzonder.

”omdat schoolomgevingen vaak prominente en druk gebruikte oppervlakten bestrijken in het bebouwde Vlaanderen is hun impact zeer relevant”

**REDUCEREN VAN
DE KLIMAATIMPACT**

**EEN INTERESSANTE
LEER- EN SPEELOMGEVING**

**ERVAREN VAN HET BELANG VAN
ONTHARDING EN BIODIVERSITEIT**

De positieve effecten van ontharden

1 GROTERE BIODIVERSITEIT

De extra ruimte voor groen kan zorgen voor een grotere biodiversiteit. Zo kunnen verschillende soorten meer kans krijgen om te floreren door hier en daar groen-zones ongerept te laten.

2 AANGENAMERE LEEFOMGEVING

Ontharden gaat hand in hand met het creëren van meer open ruimte en vergroening. Zo bieden we kansen voor het verbeteren van de leefomgeving en het verhogen van de leefkwaliteit.

3 EEN BETERE BODEMKWALITEIT

Afgedichte bodems verliezen vrijwel al hun functies. Door ontharding kan de bodem zijn functies (biodiversiteit, humus-opbouw, koolstofopslag, ...) herstellen.

4 KOELERE STEDEN

Verharding absorbeert warmte en straalt die terug uit, waardoor de temperatuur sterk verhoogt in verharde omgevingen. Ontharding en meer groen verminderen het hitte-eilandeffect.

5 MINDER WATEROVERLAST

Ontharden is een bescherming tegen overstromingen en droogte. Door meer op infiltratie van de bodem in te zetten, verhoogt de veerkracht van ons watersysteem.

6 BETERE LUCHTKWALITEIT EN GEZONDHEID

Door te ontharden en ruimte te maken voor groen, is er meer plaats voor vegetatie die onze lucht kan zuiveren. Dit brengt heel wat gezondheidsvoordelen met zich mee zoals stressreductie en minder longproblemen.

7 VOEDSEL-PRODUCTIE

Ontharden biedt kansen om verharde oppervlakken te verwijderen en de bodem te herstellen voor voedselproductie.

8 GELUIDS-REDUCTIE

Bomen en verticaal groen kunnen het 'klankkast'-effect van een speelplaats tegengaan. Een stillere en rustigere speelplaats heeft heel wat welzijns- en gezondheidsvoordelen als gevolg.

Ten tweede biedt een onthardingsoperatie dé hefboom om van speelplaatsen een **interessantere leer- en speelomgeving** te maken. Dat is terecht een onmisbare schakel om in het onderwijsveld gehoor te krijgen.

De praktijkervaring op school leert ons dat saaie speelplaatsen conflict in de hand werken. Onderzoek van de Universiteit van Wageningen toont bovendien aan dat pesten uit verveling vaker voorkomt bij monotone speelvlaktes, waar kinderen samentropen bij de randen en op hoeken. Door de speelplaats avontuurlijker te maken, zorgen de extra spelaanleidingen ervoor dat ze minder op elkaars lip zitten. Naast monotone speelvlaktes is ook een te kleine speeloppervlakte een oorzaak van conflict. Om de leerlingen voldoende speelruimte te geven en pestgedrag te vermijden, raadt AGION aan om minimaal 8-10 m aan buitenruimte per leerling voor buitengewoon- en basisonderwijs te voorzien en minimaal 4 m per leerling in het secundair onderwijs. **Motorische en fysieke vaardigheden, zelfontplooiing, creativiteit, samenwerken en ondernemingszin van kinderen worden ermee gestimuleerd.**

Een speelplaats ontharden en vergroenen kan een manier zijn om actieve zones af te wisselen met rustplekken. Ze biedt gezondheidsvoordelen en is bovenal gewoon ook plezierig. Dat geldt voor het basisonderwijs én het secundair. Want ook voor tieners kan je met ontharding als hefboom interessantere speelplaatsen ontwerpen met meer besloten en groene hangplekken. Leerlingen heb je meestal snel mee wanneer het gaat om een meer gevarieerde en groene invulling van hun speelplaats.

Voor de directies en leerkrachten is het de mate waarop de speelplaats ingezet kan worden binnen de schoolvisie voor **het pedagogisch programma** een sterk argument. Of het kan zelfs aanleiding zijn om het schoolbeleid te herschrijven en natuur nog meer te integreren in het curriculum. Met een goed ontwerp heb je er namelijk plots enkele buitenklassen, een educatieve meerwaarde en lesonderwerpen bij. Die vraag nam in tijden van pandemie enkel nog toe.

Het nieuwe buitenprogramma van de school kan ook werken voor de **bredere omgeving**. De speelplaats kan buiten de schooluren gedeeld worden met jeugdverenigingen of zelfs gewoon voor ouders zonder tuin. Ook kan het intens samenwerken met de buurt en ouders het pedagogische programma versterken. Denk daarbij bijvoorbeeld aan buurtmoestuinen, bijenkasten of boerderijdieren. Op iets grotere schaal vormen scholen zo handige schakels in lokale of zelfs regionale projecten. Scholen en besturen doen er dan ook goed bij **over de perceelgrenzen heen te kijken**.

REFERENTIE: Sint-Paulus in Kortrijk. De zonering van je speelplaats is zeer belangrijk. Rustige hoekjes, bijvoorbeeld gemaakt met wilgenhutten, zorgen ervoor dat ook meer timide kinderen opleven.

”Door de speelplaats avontuurlijker te maken, zorgen de extra spelaanleidingen ervoor dat leerlingen minder op elkaars lip zitten”

Ten derde zorgt een onthardingsproject op school ervoor dat kinderen in hun dagelijkse leefomgeving **het belang ervaren van ontharde ruimten en biodiversiteit** en dit meenemen in hun vorming. Je vangt met andere woorden een derde vlieg met een nieuwe generatie ambassadeurs.

De speelplaats geeft **het goede voorbeeld** over hoe we met buitenruimte omgaan in Vlaanderen. Door nieuwe generaties groot te brengen met het belang van bijvoorbeeld watersystemen, hittebestrijding en biodiversiteit, maak je van hen burgers met een oog voor een kwaliteitsvolle leefomgeving. Groene buitenruimtes bieden leerkrachten de kans om buiten les te geven over deze thema's en ze spelenderwijs verder te laten ontdekken en ervaren.

PUBLICATIE: 20 redenen waarom buitenklassen en natuurscholen belangrijk zijn: www.bosplus.be/k/nl/n167/news/view/60540/19367/steeds-meer-buitenklassen-boslessen-en-natuurschooltjes-en-20-redenen-waarom-die-belangrijk-zijn.html

”De speelplaats geeft het goede voorbeeld over hoe we met buitenruimte omgaan in Vlaanderen.”

REFERENTIE: De Bosschool in Brussel. De openluchtschool in Brussel gaat nog een stapje verder. Leerlingen brengen 70% van hun tijd door in de buitenlucht met het Zoniënwoud als hun klaslokaal.

Wat je vooraf moet weten ...

Hoe verloopt zo'n traject?

Hoewel elk project zijn eigenheid heeft, zijn er toch wat bouwstenen te herkennen die de meeste onthardingsprojecten van speelplaatsen doorlopen. Hoe uitgebreid en complex elk van deze stappen zullen zijn, hangt vaak samen met de initiator van een onthardingsproject. Een bottom-up project van een oudercomité en burens volgt immers deels een andere logica dan een DBFM-scholenbouwproject van een scholengroep. Maar ook de demografie van de leerlingen en ouders, de bodem en ligging, de al aanwezige vegetatie en riolering, de organisatiestructuur van de koepel, de houding van het lokaal bestuur en tal van andere randfactoren maken dat geen twee projecten dezelfde zijn.

Ook het project zelf kan gaandeweg van gedaante veranderen en evolueren in een speelplaats die je jezelf bij de eerste stappen niet kon voorstellen. Het kan zijn dat je af en toe een stap terug zet om verder te kunnen springen. Dat gebeurt bijvoorbeeld vaak wanneer er een nieuwe partner of financiering het project vervoegt. Of wanneer een externe expert of ervaringsdeskundige je nieuwe mogelijkheden toont. Zo moet je een speelplaatsontharding niet bekijken als een steriele tijdslijn met opeenvolgende afgeijnde fases, maar eerder als een **iteratief stappenplan** met bouwstenen die meermaals kunnen terugkeren.

In volgende hoofdstukken gaan we dieper in op die bouw-

stenen. Wie wil beginnen aan een onthardingstraject staat er niet alleen voor, we beginnen dus met een overzicht van **hulplijnen en experts** waar je ondersteuning bij kunt vinden. Een bouwsteen die vaak wel chronologisch als eerste aan bod komt is de **initiator**. "Wie kan er een onthardingsproject starten?" is dan de centrale vraag. We merken alleen al vanuit de proeftuinen ontharding dat dit zeer uiteenlopende partijen kunnen zijn. Hoe moet die initiator georganiseerd zijn en over welke vaardigheden moet deze beschikken? Een volgende bouwsteen is een **gedragen visie** waarbij in alle richtingen draagvlak wordt gevormd voor het project. Wat willen we gaan doen en waarom? Hoe past de nieuwe speelplaats in de visie van de school? Welke randvoorwaarden zijn er? En hoe houden we die visie op de sporen? Daar raken we meteen ook aan de bouwsteen, het pedagogisch programma van de speelplaats. Deze zit nauw verweven met de visie.

De bouwsteen die doorheen het hele proces aan bod komt is **participatie en communicatie**. Een gedragen project bouw je samen uit van bij het prille begin, doorheen de financiering en uitvoering én bij de ingebruikname.

In het hoofdstuk daaropvolgend bekijken we het onderdeel dat in elk project bepaalt hoe ambitieus we kunnen zijn, de **financiering**. Al blijkt dit geen statisch gegeven. Je beschikbare budget kan groeien met nieuwe subsidies of partners.

Het kan echter ook zijn dat net bewaakt moet worden dat het budget voor de ontharding gewaarborgd wordt binnen een groter project.

Visie, participatie en financiering bepalen samen waar het **ontwerp** heen gaat. Hoe vertalen ze zich in de ideale speelplaats binnen de ambities en mogelijkheden van de school? Hoe komt een goed speelplaatsontwerp tot stand?

De bouwsteen die daar dan weer naadloos bij aansluit is de **uitvoering** van de werken. Er moeten aannemers gezocht worden en een eventueel vergunningsdossier opgestart worden, waarna de spade de grond in gaat. Er moet ook voldoende aandacht gaan naar het verloop van de werf. En dan is het eindelijk zover. De nieuwe speelplaats is klaar, waarbij de bouwsteen **beheer en gebruik** zich opdringt. Wie neemt het onderhoud op? Hoe organiseer je gedeeld gebruik? Je neemt deze bouwsteen best al van in het begin van je traject mee.

Moet een onthardingsproces van een speelplaats zo uitvoerig zijn? Natuurlijk niet. Je kan met een snoezelplek of met enkele klimplanten en hagen al een grote sprong zetten in het vergroenen en aangenamer maken van je schoolomgeving. Er zijn tal van initiatieven op kleinere schaal die een wereld van verschil maken. Het kan daarbij blijven of het kan

een goede opstap zijn naar een groter project. Wil je echter op een iets grotere schaal aan de slag met je speelplaats en ruimere delen ontharden, dan heeft dit iets meer voeten in de aarde. Je loopt immers het risico dat je speelplaats na één schooljaar in een modderpoel verandert en daarmee het draagvlak vervaagt.

Zeker als scholengroep of koepel moet je **opletten met ondoordachte onthardingsprojecten**. Waar voorbeelden positief kunnen inspireren, kunnen ze dat ook in de negatieve zin. En ook beelden van slecht uitgevoerde projecten kunnen zich als een lopend vuurtje verspreiden onder andere scholen van de groep of koepel. Let bij de aanbesteding dus goed op de **referenties** van ontwerper en aannemer om zeker te zijn dat deze kaas heeft gegeten van speelplaatsen ontharden. Je kan bij de onderhandelingsprocedure bijvoorbeeld de vraag stellen hoe ze zullen omgaan met slijtage? Of hoe ze de fasering van de werf zien om de werking van de school niet te hinderen?

TIP: Denk op voorhand niet alleen aan het ontwerp van de speelplaats, maar ook aan het ontwerp van je proces. Welke fases kom je tegen? Wie wil je aanspreken en betrekken? En vooral, hoe kunnen door een wel overwogen timing de verwachtingen zo goed mogelijk laten overeenkomen met de realisaties.

Hulplijnen en experts

Het landschap van organisaties, subsidies en projectoproepen rond speelplaatsontharding is constant in beweging. Nieuwe organisaties en leeraanbod verschijnen, verdwijnen en zijn afhankelijk van specifieke invalshoeken of de locatie van je school. Voor een geüpdatete lijst aan workshops, (les)materiaal etc. kun je steeds kijken op klacement.net/thema/speelplaats.

- MOS:** MOS helpt van je school een **milieuvriendelijke en duurzame leer- en leefomgeving** te maken, samen met de leerlingen, het schoolteam en het netwerk van de school. MOS is provinciaal georganiseerd en kan je helpen met visievorming, participatie en het vinden van de juiste partners. De provinciale MOS-begeleiders kunnen je ook informeren over mogelijke ondersteuning (financieel en andere) in jouw provincie en/of in jouw gemeente. MOS organiseert bovendien ook vormingen, algemeen of op maat van jouw schoolteam.
- MOEV:** Een ontharde speelplaats is ook een **actieve speelplaats**. MOEV is je partner als het gaat over bewegen en spelen.
- Goodplanet:** Goodplanet voorzag samen met de Vlaamse Overheid de subsidieprojecten van 'Pimp je speelplaats'. Hoewel geen nieuwe projecten worden opgestart, vind je op de website van 'Pimp je speelplaats' een hoop informatie en inspiratie over het vergroenen van speelplaatsen. Daarnaast beschikt Goodplanet over een breed aanbod aan workshops en informatie over duurzaamheid op scholen in brede zin.
- Speelplaats met Toekomst:** MOS, MOEV, Goodplanet en de Regionale Landschappen zetten samen het **netwerk 'Speelplaats met Toekomst'** op waarbinnen inspiratie, relevante evenementen, nieuwtjes en kennis gedeeld worden. Dit niet enkel over ontharding en vergroening van speelplaatsen, maar ook over buitenleren en medegebruik van de speelplaats. Volg het netwerk op Facebook, of binnenkort op een splinternieuwe website.
- Het Springzaad-netwerk:** Via een digitaal platform kan je in **contact komen** met professionele organisaties of bedrijven die het project op verschillende manieren kunnen ondersteunen of begeleiden tegen betaling.
- Speelmakers:** Speelmakers inspireert en ondersteunt jouw school in de ontwikkeling van je visie. Ze begeleiden directies, leerkrachten, leerlingen en andere betrokkenen om te komen tot een **avontuurlijk en veilig** concept.
- De Ambrassade:** De Ambrassade is de organisatie voor het Vlaamse jeugdbeleid. Ze ondersteunen en vormen een expertisecentrum voor alles wat te maken heeft met het jeugdwerk, jeugdinformatie en jeugdbeleid. Als je meer wilt weten over het **delen van speelplaatsen**, zijn zij je eerste aanspreekpunt.
- AGION:** AGION subsidieert de aankoop, de bouw en de verbouwing van schoolgebouwen. Schoolbesturen kunnen AGION **contacteren met vragen over de verschillende subsidiemogelijkheden** om een speelplaats avontuurlijker te maken. Daarnaast kan AGION je school interessante publicaties en websites over speelplaatsen aanreiken.
- Regionale Landschappen:** Verschillende regionale landschappen hebben eigen trajecten om scholen in hun streek te ondersteunen. Regionale landschappen zijn experts als het aankomt op biodiversiteit en natuurlijke invullingen.
- Kind & Samenleving:** Kind & Samenleving ken je waarschijnlijk van hun 'pictoplay' aanpak. Ze ondersteunen scholen bij het ontwerp van hun speelplaats waarbij de **stem van kinderen op de eerste plek** komt.
- Gezond leven:** Gezond leven kan je helpen een samenhangend schoolbeleid rond **gezondheid** op te stellen. De inrichting van de speelplaats is hierbij een essentieel onderdeel.
- BLES** kan je inschakelen voor **ondersteuning** in het volledige onthardings- en vergroeningsproces.
- Landelijke Gilden en Plattelandsklassen vzw:** deze vzw voorziet met hun project Schooltuin in ondersteuning bij het starten van een moestuin op school.
- Nederlandstalige Brusselse scholen** die hun speelplaats willen aanpakken kunnen met hun vragen terecht bij **MOS-Brussel, Onderwijs Brussel en Leefmilieu Brussel**.

TIP: Wil je beginnen aan een traject? Contacteer dan vooral de organisaties met de juiste invalshoek, kijk hoe zij je vandaag al kunnen helpen en hoe je op hoogte kan blijven van nieuwe opportuniteiten.

De initiator

Of het nu op de klassieke manier in de raad van bestuur of het directiecomité werd beslist dan wel bottom-up vanuit geëngageerde ouders en leerkrachten of vanuit de milieu- of MOS-werkgroep, altijd is er ergens een zaadje geplant dat het onthardingsproces in gang trapt. En die eerste stap - hoe anekdotisch ook - is misschien wel de belangrijkste voor de toekomst van speelplaatsen in Vlaanderen. Want campagnes, kennisdelingen en ondersteunende organisaties ten spijt, moet er altijd iemand de handschoenen opnemen. **En dat kan iedereen zijn.**

We delen de diverse groep initiatiefnemers gemakshalve op in drie grote groepen, naargelang de dynamiek en organisatienoden die te verwachten zijn bij de opstart:

- Bottom-up initiatieven van ouders, leerkrachten, werkgroepen en buurten samen aan de ene zijde.
- Top-down initiatieven waarbij vanuit de scholengroep, directie of ander managementorgaan een project op de agenda wordt gezet.
- Initiatieven waar de overheden - en aan de overheid verbonden organisaties - aan de basis liggen van het ontharden van een speelplaats.

BOTTOM-UP VANUIT LEERKRACHTEN, OUDERS EN BUURTBEWONERS

Bij deze groep ontharders ontbreekt het vaak niet aan ambitie. Die kan ontstaan zijn door een bezoek aan een andere school in binnen- of buitenland, door eerdere jobs, door een artikel of zelfs als project voor de eigen kinderen. En dat is meteen ook de grote sterkte van bottom-up initiatiefnemers. Het ontharden is er geen kanttekening maar de kern van de zaak. Grassroots projecten hebben bovendien vaak een groot draagvlak doordat ze al in vroege fase met participatie en visievorming aan de slag gaan.

Er zijn echter ook valkuilen bij initiatieven van onderuit. Net omdat het project vaak vanuit een vrijwillige basis

ontstaat, vraagt het veel doorzettingsvermogen en organisatietalent om het te blijven trekken - in het begin dikwijls zonder erkenning. Toch moet de **continuïteit** verzekerd blijven omdat een onthardingsproject wel enkele jaren kan lopen. Daarnaast moet het project ook **geloofwaardigheid** opbouwen bij zij die beslissingen nemen over de schoolinfrastructuur. Het moet zich ontdoen van het wollige imago en serieus genomen worden. Beide valkuilen kan je aanpakken door van in het begin een **robuuste organisatiestructuur** op te zetten en een **sterk startdossier** op te bouwen om de boer mee op te gaan.

AANSTELLEN VAN EEN KERNTTEAM

Een van de eerste stappen in je proces is het aanstellen van een **gemotiveerd kernteam** of trekker. Deze trekker vormt de centrale schakel en moet vooral kunnen enthousiasmeren en organiseren. Deze persoon brengt energie over naar de anderen. Het is een uitdaging om de trekker gemotiveerd te houden doorheen het volledige traject dat makkelijk één of meerdere jaren in beslag kan nemen, afhankelijk van het project. Vaak wordt gerekend op vrijwilligerswerk buiten de normale werkuren, wat snel kan leiden tot frustraties of moeilijkheden bij de opvolging.

TIP: Kijk als personeelslid van de school ook of er binnen de schooltijd een paar uren per week van de werkuren gereserveerd kan worden om aan het onthardingsproject te werken, zo krijgt het project een stevige basis. Anders raakt de de work-life balans snel zoek.

Afhankelijk van de complexiteit van het project, de vaardigheden en de beschikbaarheid van de initiatiefnemers, kan het kernteam bestaan uit één persoon of een compact team met verdeelde taken. Zo kan iemand zich bijvoorbeeld engageren voor het aanvragen van subsidies, terwijl een ander focust op de participatie en nog iemand op de technische randvoorwaarden van het project. De ervaring leert dat een gemotiveerde leerkracht idealiter deel uitmaakt van het kernteam, gezien leerkrachten van nature **brugfiguren** vormen tussen de schoolstructuur, de leerlingen en hun ouders.

EEN ORGANISATIESTRUCTUUR MET CONTINUE WERKING

In de eerste plaats wil je dat een onthardingsproject ook door blijft gaan, mocht de enige of één van de weinige initiatiefnemers verdwijnen. Dat durft wel eens voorvallen wanneer bijvoorbeeld een kind van een geëngageerde ouder afstudeert of een leerkracht met pensioen gaat. Het is daarom aangewezen om **meteen een werkgroep op te richten**. Dat kan eenvoudig door leerkrachten en ouders op het project te zetten, maar ook meer structureel door bijvoorbeeld het project onder te brengen in een vzw-structuur. Voeg daar gerust een logo, stickers, een website etc. aan toe om het project een gezicht en naam te geven. Die werkgroep kan klein starten en uitbreiden naarmate je bij het opbouwen van de visie en het participatietraject meer en meer mensen betreft.

Ook is het goed om daarbij te kijken naar **welke specifieke vakkennis er aanwezig is**. Kan er iemand subsidiedossiers schrijven? Is er een ouder landschapsarchitect, aannemer of sterk in financiën? Als er bij het vormen van de werkgroep informeel al expertise binnenkomt, kan je die al in een vroege fase van het project inzetten. Let daarbij wel dat voor het ontharden van een speelplaats vaak zeer specifieke kennis nodig is. Begin dus niet te snel aan het opbreken van je betondals. Tal van organisaties kunnen je met advies ondersteunen bij de verdere uitbouw van je onthardingsverhaal. En zodra het budget daarvoor voorhanden is, wordt sterk aangeraden om een ontwerper te zoeken.

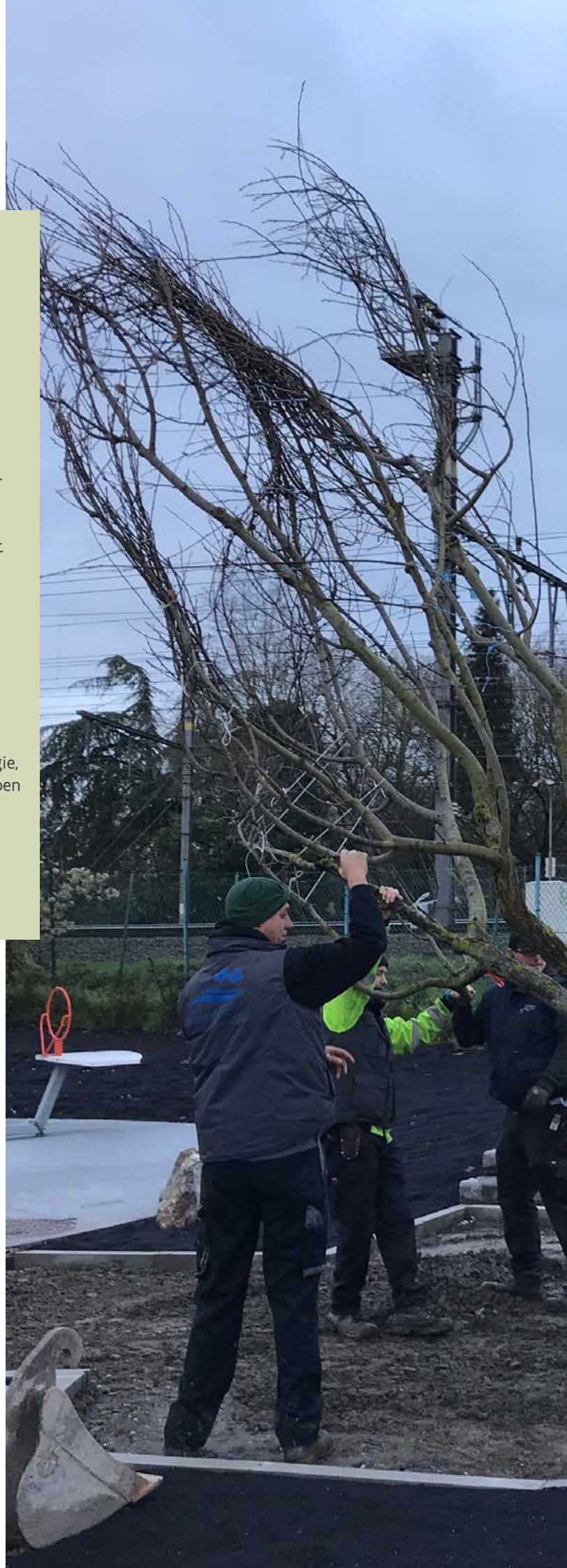

REFERENTIE: 'Van Grijs naar Groen' in het Speelparadijs in Halle. Projecten worden bijna altijd groter dan oorspronkelijk gedacht en hoe goed je de zaken ook plant of voorbereidt, er zullen altijd verrassingen opduiken. Daarom is het goed om net zoals in Halle de ambities van in het begin hoog te leggen en het traject direct serieus te nemen. Zo ben je bestand tegen een stootje.

EEN REPRESENTATIEVE WERKGROEP SAMENSTELLEN

Het is belangrijk om bij het opstellen van de werkgroep te denken aan profielen die

- **sterk zijn in**
 - **dossierbeheer:** het uitpluizen en opvolgen van subsidiekanalen, schrijven en aanvragen van dossiers, aanbestedingen en vergunningen.
 - **communicatie:** mensen met een vlotte pen die handig zijn met de grafische vormgeving en het opzetten communicatie- en participatietrajecten.
 - **financiën:** naarmate een onthardingsproject groeit, nemen ook de budgetten en verantwoording toe die daarbij komen kijken. Als die rol niet opgenomen wordt door de administratie van de school zelf, voorzie je die in de werkgroep.
- **een betrokken partij vertegenwoordigen**
 - het oudercomité en/of de buurt
 - leerlingen
 - de directie of de scholenkoepel
- **kennis hebben**
 - van **technische uitvoering:** bouwsector, hydrologie, biologie, tuin- en landschapsaanleg, voeling hebben met alles wat grondwerk, riolering, stabiliteit en aanplanting te maken heeft.
- **enthousiast zijn**
 - en onvermoeibaar kunnen **campagne** voeren.

HET ORGANISEREN VAN EEN WERKGROEP

- Spot de vaardigheden van de werkgroepleden.
- Zorg voor continuïteit en verdeel de werklust.
- Maak zo snel mogelijk een startdossier om de boer op te gaan met praatplannen en referenties.
- Werkgroepen zijn flexibel. Zorg voor een kernteam, eventueel aangevuld met de ontwerper en belangrijke stakeholders. Daarnaast verschillende groepen die je participatief mee aan boord houdt.
- Tot de vergunningsfase is het plan in constante flux. Bouw flexibiliteit in.
- Neem je tijd. Het is een marathon en geen sprint. Start niet overhaast met een kostelijke aanleg die je later moet afbreken.
- Vier mijlpalen en zorg voor een goede communicatie met tastbare momenten om iedereen blijvend te betrekken.
- Schakel de vele hulplijnen in die er vandaag in Vlaanderen zijn.

REFERENTIE: De Zevensprong in Leuven. Hier werd een speelplaatswerkgroep opgericht door ouders van het oudercomité met expertise en een geëngageerde leerkracht. Onder andere door het helder formuleren van een toekomstvisie werden werkuren voorzien voor de leerkracht om aan het project te werken.

SAMENWERKEN MET OUDERS EN VRIJWILLIGERS

Om een speelplaats te ontharden heb je **vele handen nodig**. Samenwerken met honderden vrijwilligers zoals leerlingen, ouders en burens lijkt dus evident. Deze vrijwilligers hebben vaak hoge ambities, zijn enthousiast, en houden van daadkracht. Heel wat ouders hebben ook eigen expertise die ingezet kan worden en die het project kan versterken.

Tegelijk zitten hier ook **valkuilen**. Werken met een grote groep kost tijd, je groep is misschien geen perfecte afspiegeling van de ouders op je school en ambitieuze ouders kunnen ook best koppig zijn als het project niet meer helemaal in de door hen gewenste richting gaat. Bedenk op voorhand goed welke rol je wel of niet aan ouders wilt geven. Vrijwillig engagement is niet meer hetzelfde als dertig jaar geleden. Mensen hebben een veel drukker sociaal leven en er zijn heel wat nieuwe tijdsbestedingen bijgekomen. Voor leerkrachten en ouders is het misschien lang geleden, maar het jeugdwerk heeft heel veel ervaring met het werken met vrijwilligers. Jeugdbewegingen kunnen ons dus heel wat lessen leren over hoe we met deze nieuwe wensen van vrijwilligers kunnen omgaan.

De '**nieuwe vrijwilliger**' is een theorie uit het jeugdwerk en stelt dat mensen tegenwoordig een te groot aanbod aan hobby's en engagementen. De keuze om zich te engageren, bijvoorbeeld voor een langdurig onthardingsproject van de speelplaats van zoon of dochter, wordt niet alleen uit altruïsme genomen maar moet ook bijdragen aan de eigen identiteit van de ouder en een meerwaarde hebben voor de persoon zelf (werkervaring opdoen, zelfontplooiing, ...). Om deze nieuwe vrijwilligers te motiveren moeten de taken afgestemd worden op de wensen van de vrijwilliger, ze moeten flexibel zijn en liever kort en krachtig. Projectmatig werken ligt daarbij meer in de aard, zodat na een aantal weken/maanden een nieuwe uitdaging aangegaan kan worden en vrijwilligers weten waaraan ze zich kunnen verwachten. Ook is het belangrijk dat vrijwilligers hun eigen mening kunnen geven over het project en het gevoel krijgen gehoord te worden. **Dit zijn belangrijke aandachtspunten om een groep vrijwilligers gemotiveerd te houden.**

PUBLICATIE: Voor meer informatie over werken met vrijwilligers kan je best kijken op de website: vrijwilligerswerkwerk.be

Ook niet iedereen verstaat hetzelfde onder 'meedoen met het project' en niet al je vrijwilligers moeten per se deel uitmaken van je kerngroep en zich volledig engageren. Er zijn verschillende niveaus waarin je de taken en tijdsinvestering kunt opdelen. Hieronder een voorstelling van de verschillende mogelijke niveaus a.d.h.v. een schillenmodel, met telkens een mogelijke invulling van taken. Je kan dit schillenmodel ook interpreteren voor mate van inspraak, tijdsinvestering, ...

- **De evenement-vrijwilliger** is de persoon waarvan men soms onterecht zegt dat ze "enkel de leuke dingen doen". Deze vrijwilligers zijn op zoek naar leuke van korte duur met veel sociaal contact, zoals een barshift op een crowdfundingavond. Dit soort taken zijn ook ideaal om nieuwe mensen aan te trekken in je groep.
- **Taakvrijwilligers** hebben graag afgelijnde taken zonder veel eigen interpretatie. Je kan ze altijd oproepen om mee te helpen, maar hebben liever nog niet te veel verantwoordelijkheid. Vb: verslagen maken, posters ontwerpen, ...
- **Multivrijwilligers** werken graag in team van 3 à 4 personen. Ze hebben graag meer afgelijnde taken, maar waar toch nog steeds een grote verantwoordelijkheid gegeven wordt. Vb: contactpersoon met de buurt, plantverantwoordelijke, ...
- **Trekkers** hebben graag meer overzicht en grote verantwoordelijkheid. Ze zijn ook wel wat te vinden voor 'beleid', maar dat hangt natuurlijk af van het project. Trekkers zijn vaak voorzitter van verschillende subgroepjes.
- **Vaste bestuurders** zijn graag met beleid bezig en hebben graag grote ruimtes om in te freewheelen. Ze dragen echter een grote verantwoordelijkheid en begeleiden, ondersteunen en motiveren anderen in hun taken.

Om een project draaiende te houden is het zeer belangrijk om **op elk niveau van vrijwilligersengagement in te zetten**, zodat er ook een geleidelijke overgang kan plaatsvinden tussen de verschillende vrijwilligers. De evenement-vrijwilligers vormen daarvoor de ideale instroom-positie. Het is dus cruciaal om shiften-lijsten voor evenementen te laten invullen door potentieel nieuwe vrijwilligers. Geef nieuwe mensen de leuke taken, waardeer ze voor het werk dat ze gedaan hebben en vraag of ze het leuk vonden en of ze opmerkingen hebben. Duw ze niet onmiddellijk een nieuwe taak in handen, maar wacht enkele dagen/weken om ze opnieuw te contacteren voor een nieuwe uitdaging. Een tevreden vrijwilliger komt altijd terug. Vergeet de mensen niet die zich ingeschreven hebben op een van de buitenste schillen. Hun engagement komt meestal pas later in het proces. Het kan handig zijn om ergens op te slaan wie zich waarvoor wilde inzetten, zodat je er later naar kan teruggripen.

Je probeert dus, langzaam aan, **een vrijwilliger te laten groeien binnen je en in zijn/haar engagement**. Ook omgekeerd kan een vrijwilliger er dus voor kiezen om te 'zakken' in engagement. Jojoën tussen de verschillende schillen kan overheen verschillende jaren. Het ene moment zet je je heel hard in, het volgende jaar iets minder. Je kan je ook perfect op verschillende niveaus bevinden in verschillende projecten. Gebruik het schillenmodel om projecten op te starten en personen zich te laten positioneren op een bepaald niveau. Leg voor ieder niveau een lijst aan met wat er van een vrijwilliger op dat niveau verwacht wordt.

In de praktijk:

- **Zoek andere mensen voor de verschillende taken.** Dat is niet alleen omdat je dan als trekker niet alles zelf doet, maar er zijn ook gewoon vrijwilligers die graag de kleinere taakjes opnemen en er zo bij kunnen horen. Verdeel het werk en communiceer dat ook zo.
- **Mensen betrekken bij je ploeg gebeurt best op verschillende niveaus.** Laat mensen aanduiden in welke vorm ze zich willen engageren voor een project of ploeg. Het werkt ongeveer als de schillen: iemand die zich gewaardeerd voelt voor wat hij/zij doet zal zich na een tijd meer inzetten en een groter engagement aangaan.
- Aan het begin van je vergadering is een **brainstorm** goed om mensen enthousiast te maken voor de verschillende projecten. Enthousiaste mensen zullen sneller engagement aangaan. Laat ze echter niet te veel opnemen, dan zullen ze ook niet afhaken.
- Neem niet meer projecten op dan je team aankan.
- Vrijwilligers zijn allemaal andere mensen, die verschillende dingen belangrijk vinden in het uitvoeren van een project. De ene zal meer op het doel focussen terwijl de andere meer om de mensen geeft die samen tot dat doel moeten komen. Nog anderen vinden de manier waarop gewerkt wordt dan weer het belangrijkste.

TOELATING KRIJGEN

Dromen en plannen maken kan moeilijk aan banden worden gelegd. Je bent vrij om ideeën en ambities volledig zelf uit te werken. Maar dat neemt niet weg dat je **best informeert wie er allemaal toelating moet geven om een onthardingsproces op school te realiseren**. Is dat enkel de directie en de raad van bestuur of ook de scholenkoepel of een andere grondeigenaar? Wat is de eigendomsstructuur van het terrein en door wie wordt het beheerd? Zijn er delen publiek domein een voorwerp voor een gesprek met de (lokale) overheid? Initiators kunnen vaak zelf best inschatten hoe ze hun management moeten benaderen. Dat hoeft ook niet allemaal ineens te gebeuren. Je kan aankondigen dat je een onthardingsproces wil onderzoeken en een werkgroep voorstellen die regelmatig terugkoppelt. Wel is je eerste verhaal best helder en voorzien van een sterke motivatie.

STARTDOSSIER

Als je met een onthardingsproject wilt starten, ga je sowieso mensen moeten overtuigen. In het begin is zoiets moeilijk omdat er nog geen concreet uitgewerkte en doorgerekende plannen op tafel liggen. Een plan bevat minstens enkele **goede referenties** en bespreekt de **motivaties** en **ambities** voor het onthardingsproject. Je kadert hierin de meerwaarde voor de school en haar pedagogisch programma en als het kan een eerste stappenplan van de verwachte weg daar naartoe. Je kan daarbij de verschillende bouwstenen uit dit draaiboek gebruiken alsook het ontwerp spiegelen aan gepubliceerde budgetten en timing van andere projecten. Het hoeft in deze fase nog niet duidelijk te zijn wat je precies waar op de speelplaats wil doen. Al kan je het dossier steeds verrijken met eerste schetsen. Al dan niet van je eerste beperkte participatiesessies.

TIP: Om het management mee te krijgen, is er niets zo goed als een overtuigend startdossier. Een startdossier is compact omdat je snel en enthousiast je verhaal wil brengen aan mensen met weinig tijd. Goede voorbeelden zijn te vinden in tal van handboeken en publicaties. Kies ze uiteraard naarmate ze vergelijkbaar zijn met wat er op de school mogelijk zou zijn. Kies strategisch ook voor een minimaal en maximaal scenario.

Belangrijk is dat deze groep zich **niet mag laten ontmoedigen door te starten zonder budget**. Het is normaal dat een onthardingsproject er eentje is van lange adem. Voor een dergelijk bottom-up proces is het zoeken naar budgetten om een plan steeds scherper en ambitieuzer te kunnen stellen. Vaak zorgt het binnenhalen van de eerste subsidie dat het project aan geloofwaardigheid wint en vaste stek krijgt op de agenda van de bestuursorganen van de school. Het kan enkele maanden duren voor die erkenning er komt, maar ze is dé hefboom die het project in een stroomversnelling brengt. Tegenover de ontvangen subsidie staat immers een opdracht en een tijdlijn.

Naast het startdossier kan je ook andere methoden gebruiken om het management en andere belangrijke stakeholders te overtuigen van de meerwaarde van het onthardingsproject. Je kan hen meenemen op studiedagen of een afspraak vastleggen bij één van de referentieprojecten.

TOP-DOWN VANUIT DE DIRECTIE, SCHOLENGROEP OF KOEPEL.

Projecten die vanuit de directie, scholengroep of koepel gestart worden, worden vaak (maar niet uitsluitend) in tandem uitgevoerd met renovatieprojecten van schoolgebouwen. Het positieve daaraan is dat de ontharding al op de agenda staat en dat er misschien al een ontwerper en budget voorzien werd om de ontharding mee in goede banen te leiden. Naar analogie met de bottom-up initiator is het ook hier goed om er **een werkgroep** op te zetten om ambities op punt te stellen. Zij het dat er in het geval van een verbouwing of nieuwbouw van schoolgebouwen nog extra stappen nodig zijn om het ontwerp van de gebouwen en de werking van de werkgroep voor de speelplaats op elkaar af te stemmen.

Ook hier zijn **potentiële valkuilen**. Scholengroepen hebben vaak tijd nodig om mee te denken in die transitie van het investeren in buitenruimte als leerplek of noodzakelijke chillplek voor welbevinden. Zeker wanneer een onthardingsproject eigenlijk gewoon de omgevingsaanleg van een renovatie of nieuwbouw is van een school, zien we

dat het speelplaatsontwerp er wel eens van tussen valt of dat het ambitieniveau daalt wanneer het budget voor de gebouwen uitgeput dreigt te worden. Althans als de subsidies niet exclusief gereserveerd werden voor de ontharding van de speelplaats. Dit kan echter wel op voorhand vergrendeld worden in de opdracht van de aangestelde ontwerper.

Verder moet je de vraag stellen of de ontwerper wel beslagen is in het tekenen van een goed speelplaatsontwerp. Nu kan een architect doorgaans wel de ruimte rondom een gebouw mee vorm geven. **Het speelplaatsontwerp vereist specifieke expertise**, denk maar aan kinderosie, die kan opgepikt worden met ondersteunende organisaties zoals MOS of bijvoorbeeld een regionaal landschap als hulplijn. Dit moet de ontwerper scherp houden en hem meer laten doen dan de louter stedenbouwkundig nodige vierkante meters groen of decretaal verplichte wadi in de hoek van het perceel te parkeren.

AANBESTEDINGSSTRUCTUUR/WEDSTRIJD VAN IN HET BEGIN OPEN ZETTEN VOOR EEN PARTICIPATIETRAJECT EN DUIDELIJKE PROJECTDEFINITIE

We hadden het eerder in dit draaiboek over door elkaar lopende bouwstenen. Wanneer een onthardingsproject deel uitmaakt van een groter scholenbouwproject moet de visievorming en participatie al plaatsvinden voor de projectdefinitie wordt overgemaakt bij het bestek. Zo weten architecten en landschapsonwerpers duidelijk welke opdracht hen te wachten staat en kunnen ze daarop anticiperen in hun deelname aan de gunningsprocedure. Een andere mogelijkheid is om het participatieve ontwerpproces als onderdeel van de opdracht te definiëren.

VERBREDEDEN

Het uitbreiden van een lopende ontwerporder ligt soms juridisch lastig. Dat kan gemiste kansen geven wanneer er tijdens het proces een nieuwe potentiële partner van het project opduikt. Ga vooraf het project al eens doorspreken met het lokaal bestuur, misschien tonen zij wel interesse om mee te stappen in een vorm

van gedeeld ruimtegebruik waarbij de grenzen tussen het publieke domein en het schooldomein vervagen. Dit soort gesprek is moeilijk in een draaiboek vast te leggen. De boodschap is daar dat voorkomen beter is dan genezen en dat er bij de visievorming best al een duidelijk plan op tafel ligt waarbij alle potentiële partners gecontacteerd worden voor de start van het project. Met de termijnen en wachttijden voor grote infrastructuurprojecten bij scholen is dit geen evidentie en vereist het maatwerk en een goede afstemming met de financiers, bouwheer en ontwerpers om kort op de bal te spelen.

INTERNE KENNIS OPBOUWEN

Je bent vast trots op je speelplaats eens die in gebruik is. Net zoals jij de mosterd bent gaan halen bij andere projecten, staan andere scholen nu vast te springen om een kijkje te komen nemen en te leren van jullie aanpak. Sommige initiators bouwden daarom knappe blogs en platformen uit om hun kennis over het project te delen. Een van de meest voor de hand liggende acties is **het uitnodigen van de scholen uit je directe omgevingen**.

OPZETTEN VAN EEN PARTICIPATIETRAJECT: JE SCHOOL MEEKRIJGEN

Aangezien we hier te maken hebben met een top-down aanpak dient er ook **draagvlak opgebouwd te worden bij personeel, leerlingen en ouders** en moeten zij ook betrokken worden bij het ontwerp. Zoals eerder aangehaald start je hiermee voor het gunnen van de opdracht en bouw je terugkoppelmomenten in (zie volgend hoofdstuk).

TIP: Werk samen met andere scholen voor communicatieproducten en aanbestedingen. Zo kan je makkelijk kosten en tijd delen.

TIP: Hou bij wat je geleerd hebt. Schrijf je ervaringen, getuigenissen en verwezenlijkingen op, of film ze. Dit kan later voor jezelf handig zijn, maar ook voor andere scholen en zelfs voor je lokaal bestuur en beleidsmakers. Durf dus zeker naar buiten te komen met je ervaringen.

TIP: Leer aan anderen wat je zelf geleerd hebt. Door uitwisseling creëer je groepsgevoel en geef je andere scholen een vorm van ondersteuning en ervaring die externen onmogelijk kunnen bieden. Het werkt inspirerend en enthousiasmerend om te horen wat lukte en tips te krijgen over dingen die moeilijker liepen. Thema's zoals draagvlak, team management, ouders en ondersteuning zijn ideaal om met elkaar te delen, want het zijn vaak de kleinere hindernissen die voor vertragingen of weerstand zorgen in je onthardingsproces.

TOP-DOWN VANUIT DE OVERHEID

De voorgaande twee initiatiefnemers behoren voornamelijk toe aan de entourage van de school. Dit zijn echter niet de enige actoren die een onthardingsproces in gang kunnen duwen bij scholen. Ook verschillende **overheden** kunnen zowel proactief als reactief een project in gang duwen.

PROACTIEF

Een ruimtelijk planner zal een school vaak zien als een grote ruimtelijke entiteit en zal deze vaak opnemen in masterplannen en grotere visies op stads- of gebiedsontwikkeling. **Een schoolomgeving kan een interessante schakel zijn in een regionaal eco- of watersysteem.** Of ze kan een mogelijke oplossing bieden voor een lokaal tekort aan publieke (speel-)ruimte. Zo kan een lokaal bestuur bijvoorbeeld over de perceelgrenzen lonken naar een school wat betreft dubbel gebruik met jeugdbewegingen of de publieke ruimte ontharden, waarbij het aansluiten van een speelplaats een meerwaarde zou kunnen zijn. De lokale ruimtelijke context en stakeholders zijn daarbij zeer bepalend voor het te volgen proces en moeilijk eenduidig vast te leggen voor heel Vlaanderen.

REACTIEF

Een overheid kan ook vergunningverlener zijn. Via stedenbouwkundige voorschriften en hemelwaterverordeningen kunnen er aan een voorgelegd scholenbouwproject voorwaarden en lasten opgelegd worden. Zo kan een bouwcode of RUP een maximale verhardingsgraad opleggen waardoor de consequentie van een nieuwbouw of verbouwing is dat elders onthard moet worden. Ook hierbij kunnen door de betrokken actoren verschillende bouwstenen uit dit draaiboek ingezet worden om op een doordachte manier deze voorschriften aan te grijpen voor een geslaagd onthardingsproject.

Een overheid kan dus verschillende modi operandi ontwikkelen voor scholen. We zien ook dat op lokaal en provinciaal niveau steeds meer overheden programma's aanbieden om onthardingsacties te ondersteunen. Dit hoeft niet de vorm van subsidies aan te nemen. Expertise die één op één aangewend kan worden om naar de embryonale fase van een project te kijken en best practices te delen is net zo waardevol.

REFERENTIE: Basisschool De Plataan in Merchtem. Aangezien de speelpleinwerking tijdens de vakantie doorgaat op de speelplaats werd ook de jeugddienst van de gemeente bij het project betrokken. In overleg met het ontwerp bureau werd beslist om te werken met een aantal plantvakken op de straat om zo het (illegaal) parkeren te verhinderen en op een visuele manier duidelijk te maken dat auto's moesten opletten.

Naar een gedragen visie

Een duidelijke en ambitieuze visie is cruciaal maar staat er niet op dag één. Het vereist hard werk om draagvlak te bouwen en de eerste erkenning komt niet vanzelf. Gelukkig kunnen nog niet ontharde scholen in Vlaanderen ondertussen al inspiratie opdoen bij verschillende geslaagde projecten.

DE EERSTE STAPPEN NAAR EEN VISIE

STAP 1: STAKEHOLDERS IDENTIFICEREN

Er zijn een aantal stappen waar je alvast mee kunt beginnen zonder dat je al de middelen hebt voor een professioneel schetsontwerp of kan rekenen op een breed draagvlak. In deze eerste fase is het nuttig om de **belangrijkste stakeholders te identificeren**. Dat zijn in de eerste plaats leerkrachten en leerlingen als **gebruikers van de nieuwe speelplaats**, maar ook ouders en het onderhoudspersoneel mogen niet vergeten worden.

STAP 2: HET THEMA AANKAARTEN

Een eerste, eerder beperkte maar daarom niet minder enthousiaste, **interne communicatiecampagne** kan alvast de noodzaak van ontharding en de meerwaarde van buiten lesgeven aan een selectie van leerlingen, ouders en leerkrachten tonen. Dat kan aan de hand van **inspirerende voorbeelden** en uitnodigingen voor excursies. De manier waarop je dit doet hangt af van je doelgroep en de kanalen die op de school gebruikt worden. Zo kan je bijvoorbeeld een eenvoudige blog of een mailing opzetten. Je vangt met deze actie ook vaak al de eerste geïnteresseerden voor een werkgroep.

Alvorens er gewerkt wordt aan een ontwerp is het cruciaal om te weten te komen welke **verschillende ambities** er allemaal zijn bij de verschillende gebruikers. Gangbare ambities zijn meer groen op de speelplaats, meer spelprykkels, schaduw tijdens hete dagen, het betrekken van het thema biodiversiteit in de opleidingen, ... Een goed zicht op de verschillende ambities kan het ontwerp van meet af aan verrijken en voorkomt een te eenzijdige focus. Een juiste vraagstelling hierbij is nodig. Zo is een speelplaats geen pretpark waar enkel plezier centraal staat maar een ruimte waar ook het educatieve luik en duurzaamheidsaspecten niet mogen ontbreken.

TIP: Bouw voldoende tijd in voor zelfevaluatie en reflectie met externe partijen, zo kom je later niet voor verrassingen te staan. Een handige tool hiervoor is de Roos van Leary. De Roos van Leary is een tool om verschillende ambities in kaart te brengen en zo verder in het project conflicten en moeizame communicatie te vermijden. De Roos van Leary helpt bij het analyseren van gedrag. Het kan bijdragen aan een verbetering van de interactie tussen leraren en leerlingen, maar ook aan de communicatie in het team. In deze tool worden aan verschillende ambities een bepaalde score toegewezen. Door dit grafisch weer te geven is het mogelijk om te zien hoe verschillende visies scores ten opzichte van elkaar. De tool wordt best gebruikt in verschillende fases van het project. De eerste Roos van Leary kan de huidige situatie analyseren, een tweede opname geeft de visie en toekomstige plannen weer en een derde opname evalueert het voorontwerp.

STAP 3: DE GEBRUIKEN VAN LEERLINGEN IN KAART BRENGEN

Een volgende stap is om **een goed zicht te krijgen op het huidige gebruik van de speelplaats**. Via het in kaart brengen van anekdotes en gesprekken kunnen zij hun beleving, noden en behoeften binnenbrengen vanaf de eerste schetsen. Zo'n mapping kan je zelf doen als stille observator. Of je kan kinderen het gebruik van hun speelplaats in kaart laten brengen via tekeningen, anekdotes op een plattegrond, of één van de vele andere methoden die doorheen de jaren ontwikkeld zijn door de organisaties als Springzaad, Learning Through Landscapes, Kind en Samenleving, Djapo, BOS+, MOS en vele anderen. Scholen kunnen uiteraard ook hun eigen

methodes ontwikkelen op maat van hun leerlingen. Bedoeling is te weten **te komen welke plekken goed werken**, hoe ze gebruikt worden en welke plekken of infrastructuren nu net pijnpunten zijn. Ook belangrijk is het registreren van de looplijnen en het toekomen en vertrekken van leerlingen op school. Die zullen in een latere fase immers belangrijk worden bij het opdelen van de speelplaats in zones. Eerder technisch kan je ook al uitzoeken waar leidingen liggen en welke locaties toegankelijk moeten blijven voor brandweerwagens

TIP: Met anekdotemapping probeer je inzichten te verzamelen over het ruimtegebruik van personeel en leerlingen op de speelplaats. Welke plekken werken? Waar is nood aan? Wat werkt niet op de oude locatie? Observeer, vorm hypothesen en vraag na of ze correct zijn. Geef daarna je ruimtelijke analyse in de noden en wensen van gebruikers door aan de ontwerpers.

DROMEN OVER DE TOEKOMST

STAP 4: DE EERSTE AMBITIELIJNEN VASTLEGGEN

Eens je de speelplaats begrijpt, kan je met een beperkt aantal stakeholders -bij voorkeur de leerlingen zelf- aan de slag om te dromen hoe een speelplaats er zou kunnen uitzien. Leerlingen spelen, als gebruikers van de plek, een grote rol in de ambitiebepaling en visievorming. De mogelijkheden om hen in het verdere traject regelmatig te betrekken **door samen te dromen, te ervaren, mee te doen, en de blik te verruimen zijn eindeloos**. Het geeft hun eigenaarschap over de speelplaats en maakt de leerlingen tot de belangrijkste ambassadeurs van het project richting ouders, directie, overheden etc. Maar het vormt ook een nieuwe generatie burgers die van dichtbij en van jongs af aan een onthardingsproces ervaren en met natuur in contact komen. Dit zal later zijn maatschappelijke vruchten afwerpen.

Zulke sessies start je best met **een hoop goede voorbeelden**. Dat kan open en breed. Maar je zou dergelijke sessie ook kunnen structureren met instrumenten als Pic2play, of een tekenwedstrijd. Het is bij dergelijke momenten belangrijk dat je doorvraagt naar de motivatie van bepaalde keuzes en niet alleen ideeën verzamelt. Met iets oudere deelnemers kan je ambities oplist en tegenover elkaar afwegen.

TIP: Scholen zijn altijd deel van een ruimere schoolomgeving. Zie de school, of toch sommige delen aan de rand van het domein als deel van de publieke ruimte en vice versa. Misschien valt een deel van de publieke ruimte rondom de school wel te betrekken in het project, waardoor nieuwe partners en eventueel zelfs nieuwe subsidiekanalen hun intrede vinden in het project.

REFERENTIE: De Vlindertuin in Lille. In dit project was het hitte-eilandeffect een belangrijke aanleiding voor het onthardingsproject en net daarom pogen de initiators van het project ook het parkeerpleintje voor de school mee te betrekken. Op die manier is er meer ruimte voor kinderen dan voor auto's voor de schoolpoort.

STAP 5: MAAK EEN SYNTHESKAART EN AMBITIENOTA

Met al deze informatie kan je een eerste keer aan de slag om een syntheseskaart/schetsontwerp en ambitienota te maken. Probeer zoveel mogelijk te vatten in deze documenten en doe uitspraken op korte én lange termijn. Als er sommige ambities of vragen onverenigbaar zijn, bijvoorbeeld door een gebrek aan ruimte, kun je verschillende scenario's maken en deze later tegen elkaar afwegen en knopen doorhakken.

TIP: Maak een ambitiekader of charter. Een ambitienota is een tool om je visie te synthetiseren en een project af te lijnen. Maar een ambitienota kan ook de vorm van een charter aannemen. Zo'n charter kan samen met alle stakeholders worden opgesteld, publiek voorgesteld en ondertekend worden. Zo maakt het document de brug tussen doelstellingen en engagement. De ambitienota wordt zo ook een communicatieve tool en een document waarnaar door alle partijen kan teruggegrepen worden bij mogelijke conflicten in de toekomst.

REFERENTIE: Heilig Hart College in Halle. In het Heilig Hart College te Halle lag de volledig geasfalteerde speelplaats naast een groene strook van een aangrenzend park. Door een goede communicatie met de stad werd het park geïntegreerd in de school via het project. De stad denkt na over het aanleggen van geveltuinjes en het bijdragen van uren in onderhoud in ruil voor het openstellen van de speelplaats. Let wel, concrete afspraken rond gedeeld ruimtegebruik zijn moeilijk om op voorhand volledig vast te leggen als de werken nog niet doorgevoerd zijn.

JE VISIE BEWAKEN

FLEXIBEL EN OPEN

Onthoud dat visie- en ambitievorming flexibele en open processen zijn. **Een visie kan altijd evolueren**, verbreden of verdiepen. Zorg dat je altijd open staat voor nieuwe input en dat je visie en ambities niet (zoals je huidige speelplaats) vast gebetonneerd zijn voor de komende 30 jaar.

REFERENTIE: Park Piot bij de school Heilig Graf in Turnhout. In Turnhout veranderde door een bijkomende subsidie voor de inrichting van de ontharde site de timing van het project. Een flexibel planproces is nodig om hiermee om te gaan.

GEBRUIK DE HULPLIJNEN

Je bent op een punt aangekomen dat de haalbaarheid van ideeën getoetst moet worden. Je gaat best na van welke hulplijnen je daarbij gebruik kan maken. Zo hebben **verschillende steden en gemeentediensten en programma's die maar wat graag meewerken** aan dergelijke projecten. Is er al een budget beschikbaar? Zoek dan naar contactgegevens bij geslaagde referentieprojecten om een ontwerper of ontwerpbegeleider in te schakelen.

Eerder in dit handboek vermelden we in de rubriek hulplijnen en experts al behoorlijk wat organisaties die bezig zijn met dit onderwerp en ook onderaan vind je de referentielijst met interessante voorbeeldprojecten of –publicaties.

Net als bij elk project waar je draagvlak opbouwt, is het van belang **regelmatig terug te koppelen** en belangrijke wijzigingen te duiden. Zo niet riskeer je burens, leerkrachten, leerlingen en ouders tegen je in het harnas te jagen. Het bewaken van de visie is niet enkel nodig wanneer er iets geschrapt wordt om technische, budgettaire, veiligheids- of stedenbouwkundige redenen. Je kan ook beslissen om een nieuwe visie-oefening te houden om deze bij te stellen wanneer iets in de positieve zin meezit.

REFERENTIE: Basisschool de Plataan en GTS Merchtem. De initiators van het onthardingsproject in Merchtem zijn zelfstandig aan de eerste stappen van het traject begonnen maar concludeerden vrij snel dat een studiebureau toch geen overbodige luxe was om de plannen uit te tekenen en mee op te volgen. Hoewel er ook al expertise was bij het lokale gemeentebestuur, had het studiebureau waarmee ze samenwerkten meer gerichte kennis van wat exact nodig was.

Participatie en communicatie

Participatie heeft als belangrijkste doel om de **kwaliteit van een project te verhogen**. In een context van een speelplaatsvernieuwing zijn er heel wat belanghebbenden die zinvolle kennis kunnen bijbrengen. Enkel wanneer informatie, noden en wensen vanuit verschillende hoeken verzameld worden, kan dit plan een echt succes worden. Daarom is participatie onmisbaar en kan een participatietraject helpen om meer en betere argumenten en kennis te verwerven om tot betere beslissingen te komen. Het is vaak niet realistisch dat alle belanghebbenden tot eenzelfde visie komen over de toekomstige speelplaats. Een volledige consensus bestaat niet en naast de argumenten van gebruikers zijn er natuurlijk nog heel wat andere randvoorwaarden die beslissing zullen kleuren.

Participatie dient dus als een aanvullende bron van kennis die mee stuurt naar een breed gedragen oplossing. Draagvlak hangt echter ook af van **heldere communicatie, verwachtingsmanagement en duidelijke informatie**. Soms kan het bijvoorbeeld zijn dat een preventieadviseur een harde lijn moet trekken, daar waar men in het participatiemoment andere ideeën had. Wanneer deze randvoorwaarden niet op voorhand wordt gecommuniceerd, zullen bijkomende conflicten ontstaan.

Uit een participatief traject komen **nieuwe ideeën** voort die niet per se in lijn liggen met de initiële doelstellingen. Ook hiervoor moet ruimte zijn, want je kan onmogelijk exact voorspellen waar het traject naartoe evolueert. Wees eerlijk over welke elementen van het eindbeeld al vast liggen, zodat deelnemers zich niet bekocht voelen door schijnparticipatie. Dit spanningsveld kan vooraf voor onzekerheid zorgen bij de projectpartners. Maar met een transparant proces zullen de voordelen van participatie altijd de moeite lonen.

Daarnaast zorgt participatie voor **draagvlak en betrokkenheid** omdat de stakeholders zelf mee vorm kunnen geven aan hun omgeving. Verschillende koppen bij elkaar brengen, om na te denken over een door hen gedeelde ruimte, zal leiden tot een sterkere sociale cohesie en in sommige gevallen zelfs tot op het niveau dat ouders en buurtbewoners initiatief nemen om mee de schouders onder het project te zetten.

REFERENTIE: Campus Wevelgem breekt uit. Communicatie en zichtbaarheid zijn belangrijke aandachtspunten tijdens het hele onthardingsproject. Als je van onderuit werkt, kan een campagne met een website, blog, logo, banners, enzovoort een positieve impact hebben. Maar ook een feest organiseren is een goede communicatiestap. Door elke mijlpaal te vieren (oprichting vzw, goedkeuring vergunning, begin betonboren, ...) groeit het enthousiasme en de bekendheid van je project.

STAP 1: DRAAGVLAK BIJ DIRECTIES EN MANAGEMENT

We bespraken eerder al dat er bij gebruikers, maar ook bij het management, aan draagvlak moet worden gewerkt. Dit doe je best van in het begin, parallel met de visieopbouw. Een **compact startdossier** met motivatie, referenties en een duidelijk pedagogisch model moet op het gepaste moment op tafel worden gelegd. Liefst doe je dit zo snel mogelijk, voordat er geruchten ontstaan over het project, maar wel pas nadat je startdossier voldoende inhoud heeft.

Het is perfect mogelijk dat je in een vroege fase geen toestemming krijgt voor een groot project, maar dat de deur wel geopend wordt voor een **lichter verkenningstraject**. Dit kan een voordeel zijn omdat je zo **het project stapsgewijs en organisch kan laten groeien**. Eens het traject vaart maakt en je de eerste subsidies binnen krijgt, moet er natuurlijk geschakeld worden en is een korte lijn met de directie of een vertegenwoordiging ervan in de werkgroep noodzakelijk.

STAP 2: DRAAGVLAK VERDER VERBREDEN

- 1 Eens het management mee is en de eerste visie op papier staat, kan je het draagvlak gaan verbreden en soortgelijke oefeningen herhalen met een **uitgebreidere groep stakeholders**.
- 2 Vanaf dat moment kom je ook met **brede communicatie** naar buiten richting alle belangrijke partijen (volledig personeelsteam, alle leerlingen en ouders, ...).
- 3 In een daaropvolgende stap is het wenselijk om aan tafel te zitten en mogelijke samenwerkingen te bekijken, maar ook om te luisteren welke kansen en vereisten komen vanuit de **gemeentelijke diensten** (ruimtelijke ordening, jeugd, publieke ruimte, ...) Lokale overheden en (jeugd) verenigingen zijn immers vaak opzoek naar ruimte, hieruit kunnen interessante wisselwerkingen ontstaan.
- 4 Eventueel kan je ook **buurtbewoners en naburige verenigingen** betrekken met gerichte workshops over thema's die tijdens de verkenningsfase aan de oppervlakte kwamen en om te kijken waar kansen zitten voor gedeeld gebruik en gedeelde kosten. Dit moet niet gezien worden als eenrichtingsverkeer. Het kan best zijn dat burens mee willen instaan voor onderhoud, bijen willen houden of logistieke en materiële steun kunnen leveren bij de uitwerking van het project.
- 5 Aan het einde van dat traject zou je in staat moeten zijn een **concrete projectdefinitie** te schrijven. Dit is nog geen voorontwerp maar wel een volledige lijst van alle betrokkenen en hun doelstellingen, zodat je het eerste voorontwerp of een ontwerpwedstrijd kunt beoordelen.
- 6 De investering in een degelijk uitgewerkt **voorontwerp**, praatplan of voorlopige maquette kan het project tot een hoger niveau brengen. Het geeft iets tastbaars om ruimtelijk over te discussiëren. Een degelijk plan vergroot je geloofwaardigheid bij overheden en opent deuren naar subsidies en nieuwe partners. Het kan ambitie aanscherpen, nieuwe inzichten toevoegen, problemen blootleggen en het is een uitstekend participatie-instrument. Meer daarover lees je bij de bouwstenen financiering en ontwerp.

REFERENTIE: Har(d)t voor groen in Sint Andries. In dit onthardingstraject zijn weinig grote obstakels opgedoken en dat heeft het project volgens de trekkers te danken aan de brede communicatie en participatie die voorafging aan het definitieve ontwerp. Doordat het project ook externe partners aanbelangt werd er van meet af aan duidelijk en breed gecommuniceerd. In dit traject liet men zich begeleiden door een ontwerp bureau dat hen wees op de bredere opportuniteiten voor de site. Zo is men de contouren van het project ruimer gaan bekijken en werd er nauwer samengewerkt met de naburige basisschool.

INTERESSANTE PUBLICATIES OVER PARTICIPATIE

- Om een inspraakmoment voor jonge kinderen vorm te geven, biedt de website van Kind en Samenleving heel wat inspiratie. k-s.be/publicaties
- Ook het netwerk van Springzaad vzw biedt heel wat informatie over participatie met kinderen en jongeren. www.springzaad.be/aan-de-slag/participatie
- De onthardingslessen van de twee generaties proeftuinen ontharding geïnitieerd door Departement Omgeving staan gebundeld in het proceslessen boek van de Proeftuinen Ontharding: omgeving.vlaanderen.be/nl/kennisdeling
- Handboek Participatie voor ouderen in zorg- en welzijnsprojecten geeft methodieken weer hoe ouderen kunnen participeren in besluitvoering in de zorg- en welzijnssector. De methodieken uit dit handboek zijn echter ook zeer toepasbaar in scholen. www.beteroud.nl/participatie/handboek-ouderenparticipatie-zorg-welzijn
- De participatiewijzer helpt met de keuze van de juiste set van participatiemethoden voor burgerparticipatie. www.participatiewijzer.nl
- Een interessante overzichtspagina over participatieve processen binnen de Vlaamse Overheid. overheid.vlaanderen.be/participatie
- Brochure rond bewonersparticipatie: www.dorpsbelangen.be/wp-content/uploads/2021/05/Brochure-bewoners-participatie-wordt-gesmaakt.pdf
- De werkmapp 'Oprechte deelneming' uitgegeven door het kinderrechtencommissariaat bundelt inspirerende ervaringen van basisscholen rond leerlingenparticipatie: www.vlaanderen.be/publicaties/werkmap-oprechte-deelneming
- De toolbox Participatiestudio gelanceerd door VRRP, UHasselt, Endeavour en andere experts bundelt lessen uit verschillende participatiestudio's. De toolbox bevat methodieken en reflectiekaders om een eigen participatietraject op te zetten. participatiestudio.be
- Een toolkit als leidraad voor het initiëren, organiseren en uitvoeren van participatieprocessen bij fysieke projecten. www.publicspaceinfo.nl/media/uploads/files/ROTTERDAM_2010_0002.pdf
- Een gids vol participatieve methodes. ist.vito.be/nl/pdf/boekengidsenbrochures/participatievemethodendeel_1.pdf
- Jeugdendienst Globelink heeft heel wat inspirerende en participatieve projecten met 16+ers. www.globelink.be

SPELREGELS VOOR EEN GOED PARTICIPATIETRAJECT

Een goed uitgewerkt participatietraject is de sleutel naar het betrekken van (meer) actoren en het vergroten van het draagvlak voor een project. Maar om participatie te doen slagen, moet er voldaan worden aan enkele kernvoorwaarden. Onderstaande lijst biedt een aantal 'basisregels' die je best in het achterhoofd houdt wanneer je een participatiemoment vormgeeft.

AAN DE START VAN JE PARTICIPATIETRAJECT

- Een **stakeholderanalyse** dient om te weten te komen welke doelgroepen of sleutelpersonen nodig zijn voor of invloed hebben op het project. Probeer dus voor het participatiemoment een lijst op te stellen van verschillende stakeholders. Hieronder vind je enkele vragen die daarbij kunnen helpen:
 - Wie wordt (positief/negatief) beïnvloed door de veranderde situatie?
 - Van wie wordt de werk- of leefwijze aangepast?
 - Welke lokale diensten zijn betrokken?
 - Bij wie ligt de macht om zaken effectief te veranderen?
 - Wie kan bijdragen aan een oplossing?
- **Heldere communicatie** moet voorzien worden over wanneer en hoe verschillende participatiemomenten zullen zijn.
- Geef bij de start van het traject en op **alle verdere contactmomenten** telkens duidelijk de doelstellingen en de stand van zaken van het project mee.
- Zorg dat de interactie met bewoners **verder gaat dan enkel informeren**; geef burgers een stem, luister en maak op voorhand voor jezelf en de deelnemers duidelijk wat nog open staat voor discussie en wat niet. Geef mee welke technische of andere harde randvoorwaarden gerespecteerd moeten blijven.
- Zorg voor een **aanpasbaar proces**. In elk traject komt men onverwachte situaties of nieuwe opportuniteiten tegen. Bouw op voorhand ruimte en tijd in om hiermee om te gaan.
- Probeer voor de verschillende fases van het project een **specifieke aanpak** te voorzien. Het is heel moeilijk om alle stakeholders in het hele traject even nauw betrokken te houden. Denk daarom goed na over welke stakeholders voor welke fase ingezet kunnen worden.
- Zorg voor **voldoende wederzijds vertrouwen**. Neem het traject ernstig en ga op voorhand (ook met de betrokken burgers) in gesprek over verantwoordelijkheden en inbreng.
- Maak duidelijk hoeveel **tijd** participatie van de participanten vraagt vooraleer ze meestappen in een proces.

TIJDENS JE PARTICIPATIETRAJECT

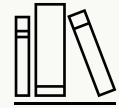
- Zorg dat het ontwerp aansluit bij de leefomgeving van deelnemers. Een degelijk verkennend onderzoek van ambities en gevoeligheden in de beginfase levert later in het traject tijdswinst op.
- Participatietrajecten trachten vaak een brede en grote groep mogelijke gebruikers te bereiken. Zet daartoe in op duidelijke boodschappen, herkenbare vormgeving en verschillende communicatiekanalen.
- Niet ieder traject hoeft per definitie met een grote groep mensen te worden gelopen. Soms loont het om met specifieke groepen meer in detail verder te werken op bepaalde thema's en later terug samen te komen. Differentieer tussen kleine en grote groepen, werk thematisch of per actorgroep.
- Breng verschillende groepen later in een traject altijd weer samen en laat deze groepen of thema's gecontroleerd met elkaar botsen. Alleen zo krijg je een geïntegreerd en multidisciplinair inzicht in het ontwerp.
- Probeer continuïteit in het traject te houden. Als dit niet lukt in het participatief proces, dan wel in de communicatie.

NAAR HET EINDE VAN JE TRAJECT

- Een goed participatietraject heeft een duidelijke afsluiter, nl. een slotevenement, een website, een eindbundel. Denk na over welke vorm van eindproduct het meest activerend en overtuigend werkt om je doelstelling te bereiken.
- Bespreek niet alleen de ruimtelijke aspecten, maar maak ook al in het participatief stadium afspraken over beheer, verantwoordelijkheden en inbreng.
- Er zijn verschillende organisaties gevorderd in het participeren bij schoolprojecten. Je kan instrumenten gewoon van hun website plukken of hen contacteren voor advies. Kijk hiervoor in de eerdere lijst met publicaties of in de literatuurlijst vanachter.

AMBITIENOTA/CHARTER participatieniveau: coproduceren en informeren

Een ambitienota werd eerder al beschreven als een tool om je visie te synthetiseren en een project af te lijnen. Maar een ambitienota kan ook de vorm van een charter aannemen. Zo'n charter kan samen met alle stakeholders worden opgesteld, publiek voorgesteld en ondertekend worden. Zo maakt het document de brug tussen doelstellingen en engagement. De ambitienota wordt zo ook een communicatieve tool en een document waarvoor door alle partijen kan teruggegrepen worden bij mogelijke conflicten in de toekomst.

ANEKDOTEMAPPING participatieniveau: adviseren en ervaren

Met anekdotemapping probeer je inzichten te verzamelen over het ruimtegebruik van personeel en leerlingen op de speelplaats. Welke plekken werken? Waar is nood aan? Wat werkt niet op de oude locatie? Observeer, vorm hypothesen en vraag na of ze correct zijn. Geef daarna je ruimtelijke analyse in de noden en wensen van gebruikers door aan de ontwerpers.

BUURT- OF AMBITIEBAR participatieniveau: adviseren, informeren en ervaren

Informeel moment waarop burens, personeel en leerkrachten worden geïnformeerd over het transformatieproces op de school. Dit kan een moment zijn om de eerste stappen richting ambitienota/charter te zetten of om enkel het proces uit de doeken te doen.

BUURTNOTA participatieniveau: adviseren

Een buurtnota is een document dat in samenspraak met de buurt wordt opgemaakt en waarmee de buurt haar ambitie, visie en gevoeligheden expliciet kan kenbaar maken aan de bouwheer en ontwerpers. Een buurtnota kan uitspraken doen over prioritaire thema's, ideeën, randvoorwaarden, ... en wordt in een aantal workshops samen geschreven. Gelijkaardig zou je ook een oudernota of personeelsnota kunnen schrijven.

COMMUNICATIEPLAN participatieniveau: informeren

Een communicatieplan beschrijft op voorhand hoe men buurtbewoners, ouders en personeel op de hoogte wil blijven doorheen het proces. Deze is zeker aan te raden bij moeilijkere en langlopende projecten.

CONSULTATIEBUREAU participatieniveau: adviseren

In combinatie met een infovergadering of scenariozuilen kunnen mensen individueel op consultatie bij de ontwerper/bouwheer. Hiermee gaan we in detail in op de vraag "wat wil dit zeggen voor mij". Zeker nuttig wanneer mensen voor de eerste keer met nieuwe plannen geconfronteerd worden en geen deel uitmaken van een stapsgewijs proces.

ENQUÊTE participatieniveau: meebeslissen, coproduceren en adviseren

Het grote voordeel van een enquête is dat je snel veel mensen, maar ook veel verschillende groepen, kan bevragen en dat je antwoorden makkelijk met elkaar kan vergelijken. Een enquête werkt het best met gerichte vragen.

FOCUSGROEP participatieniveau: meebeslissen en coproduceren

Een focusgroep is een gestructureerd gesprek met een kleine groep belanghebbenden (max. 12 personen), begeleid door een ervaren gespreksleider. Een focusgroep is een eenvoudige en flexibele methode en voelt aan als een gewoon gesprek, waardoor deelnemers hun opvattingen langzaam kunnen bijstellen en ontwikkelen.

HERASPARCOURS participatieniveau: informeren

Een herasparcours is net als de expo gericht op het breed informeren, maar kan blijven staan tijdens het bouwproces. Het geeft een beeld waaraan gewerkt wordt en toont de lezer waar hij/zij meer informatie kan vinden.

IDEEËNBUS (ONLINE/OFFLINE) participatieniveau: adviseren

Een ideeënbus is een fysieke of digitale verzameldoos voor voorstellen en is dus een zeer open manier van bevragen in tegenstelling tot een enquête en een reageerplatform. Ze werkt goed in combinatie met een ambitienota of een enquête.

INSPIRATIEBEZOEKEN participatieniveau: informeren en ervaren

Het bekijken van referentieprojecten levert vaak nieuwe inspiratie. Zeker voor directies en praktisch ingestelde stakeholders kan een bezoek waarin ervaringen gedeeld worden bijzonder veel frisse ideeën opleveren.

ONTWERPWEDSTRIJD OF -WEEK participatieniveau: coproduceren en adviseren

Een ontwerpwedstrijd voor leerlingen om hun ideale school te ontwerpen. Deze wedstrijd voedt niet allen de ontwerpopdracht en het programma van eisen, maar is ook makkelijk te integreren in verschillende lessen. Vooral belangrijk is dat er niet alleen functies opgesomd en getekend worden, maar ook de beweegredenen worden onderzocht.

PLANDAG 'GEDEELDE SPEELPLAATS' participatieniveau: meebeslissen en coproduceren

Op een plandag worden de organisatiestructuren en praktische kanten van gedeeld gebruik besproken. De resultaten van plandagen zitten niet (uitsluitend) in het ruimtelijk ontwerp maar in een actieplan of afsprakenkader.

PRAATCAFE participatieniveau: adviseren en informeren

Een praatcafé is een informelere vorm van de focusgroep en kan met meer mensen worden uitgevoerd. De deelnemers zitten samen in kleine groepjes en bespreken daar een bepaald thema met een gespreksleider die het gesprek met zachte hand leidt en capteert. Regelmatig kunnen groepjes opnieuw worden samengesteld zodat ideeën verspreid raken. Aan het einde hou je best een plenaire sessie om de belangrijkste ideeën en conclusies samen te vatten.

PRAATPLAN participatieniveau: coproduceren en ervaren

Een praatplan is een snelle schets op basis van ambities, maar laat nog veel ruimte voor aanpassingen. Dit zal als basis dienen voor de eigenlijke ontwerpen en kan voor, na of tijdens het bestek worden opgemaakt. Dit product wordt gekoppeld aan workshopsessies om verdere keuzes te maken.

PROEFOPSTELLING/TIJDELIJKE PROJECTEN participatieniveau: informeren en ervaren

Een deel van het plan kan eventueel al tijdelijk of voorwaardelijk worden aangelegd. Denk hierbij aan voldoende voorafgaande communicatie en hou voor- en nabesprekingen, zodat de leerinzichten goed kunnen worden meegenomen. Omdat transitieprocessen zeer lang duren (zeker voor kinderen) is de nood aan tijdelijke projecten zeer belangrijk.

REAGEERTOOLS (ONLINE/OFFLINE) participatieniveau: adviseren en informeren

Wanneer men van grotere groepen gebruikers input verwacht, of wanneer men langere tijd mensen wil blijven betrekken, kan het helpen om kanalen open te stellen waar mensen vrij kunnen reageren op hun eigen tempo (postbus, website, forum, ...).

RONDZENDBRIEF participatieniveau: informeren

Een rondzendbrief wordt gebruikt om grote aantallen mensen te informeren. Ze wordt verspreid via gekende kanalen (bestaande nieuwsbrieven, website, buurtkrantje, ...).

ROOS VAN LEARY **participatieniveau: coproduceren, informeren**

De Roos van Leary is een tool om verschillende ambities in kaart te brengen en zo verder in het project conflicten en moeizame communicatie te vermijden. De Roos van Leary helpt bij het analyseren van gedrag. Het kan bijdragen aan een verbetering van de interactie tussen leraren en leerlingen, maar ook aan de communicatie in het team. In deze tool worden aan verschillende ambities een bepaalde score toegewezen. Door dit grafisch weer te geven is het mogelijk om te zien hoe verschillende visies scores ten opzichte van elkaar. De tool wordt best gebruikt in verschillende fases van het project. De eerste Roos van Leary kan de huidige situatie analyseren, een tweede opname geeft de visie en toekomstige plannen weer en een derde opname evalueert het voorontwerp.

SCENARIOZUIL/EXPO **participatieniveau: informeren**

Een scenario-expo is een manier om scenario's of keuzes voor te stellen en breed feedback te verzamelen. Dit kan tijdens een evenement of permanent in de publieke ruimte/schoolgangen. Het bereikt meer mensen dan de sessies rond het praatplan en kan gecombineerd worden met een ideeënbuys of reageertools.

SPELTIJDESSIES/ **participatieniveau: meebeslissen, coproduceren en adviseren** KLASSESSIES

Tijdens de speeltijd of toegewezen lesuren is er een werkgroep die aan (deelprojecten van) de nieuwe speelplaats kan werken. Dit type van co-creatie bouwt eigenaarschap bij de studenten en steunt sterk op eigen kennis van leerlingen.

SPEELWERF **participatieniveau: ervaren**

Op een speelwerf kunnen kinderen zelf zagen, timmeren, bouwen en schilderen aan hun eigen droomspeelplaats. Een speelwerf op een afgesloten deel van de werf, is ideaal om een lange onderbreking in het bouwproces op te vangen. Achteraf kunnen de resultaten tentoongesteld worden op een expo.

REFERENTIE: De Zevensprong in Leuven. Praatplannen maken onderwerpen bespreekbaar en zorgen dus voor meer concrete feedback. Een praatplan kan opgedeeld worden in onderdelen die al vast staan en mogelijke wensen. Het geeft bovendien een duidelijk beeld aan de gebruikers van wat haalbaar is.

REFERENTIE: Het Redingenhof in Leuven. Hier werkten met proefopstellingen om het ontwerp te testen en slimme aanpassingen te doen. Lees meer over proefopstellingen in het Procesboek van de proeftuinen ontharding van het Departement Omgeving.

STRAATVEEGDAG **participatieniveau: informeren en ervaren**

Tijdens en na de werken liggen de werf en het openbaar domein er soms zeer rommelig bij. De straatveegdag is een moment voor de school om de buurt aan te pakken en bruggen met de buurt te bouwen. Op dit moment kan je de buurt de vordering in het project tonen en vragen of er overlast is waar iets aan gedaan kan worden.

TERREINWANDELINGEN EN -DISCUSSIES **participatieniveau: adviseren, informeren en ervaren**

Een terreindiscussie is veel concreter dan een gesprek rond een tafel. De deelnemers kunnen met eigen ogen de realiteit zien en de impact van vergroeningen inschatten.

WERFACTIES: BOUWACTIES, PLANTACTIES, ... **participatieniveau: informeren en ervaren**

Het aanplanten of meewerken aan de nieuwe speelplaats kan ingekleed worden als een feestelijke dag met heel wat randanimatie en informatie. Het is een ideaal moment om een breder publiek te betrekken. Evenementen kunnen een communicatief, sensibiliserend of wervend karakter hebben en vergroten het eigenaarschap over een project.

WERFBEZOEK **participatieniveau: informeren en ervaren**

Werkbezoeken zijn niet alleen leerrijk, maar zijn vooral belangrijk om de vooruitgang in een traject te tonen en mensen zo aan boord te houden.

WERFINRICHTINGSPLAN **participatieniveau: adviseren en informeren**

Een werfinrichtingsplan kan op verschillende momenten worden opgesteld, tijdens het vergunnings-traject, bij de aanstelling van de aannemer, ... Belangrijk is dat hierbij alle personeelskaders betrokken worden en dat het praktisch en concreet beantwoordt aan de vragen waar personeelsleden mee zitten.

Je project financieren

Het valt niet te ontkennen dat het beschikbare budget de meest schaarse en bepalende factor is voor het project. Een visie vormen kan met enkele enthousiaste en volhardende trekkers, maar zonder budgetten heeft die visie weinig kans op slagen. In de eerste plaats kan men kijken naar de eigen middelen van de school, maar dit is een heikel onderwerp want geld besteed aan ontharding kan niet dienen voor de andere onderwijstaken van de school. Het eerder opgebouwde draagvlak is cruciaal in de verantwoording van schoolbudgetten.

Gelukkig bestaan er ook verschillende subsidies waarop je aanspraak kan maken of er kan ook geopteerd worden om een crowdfunding op te starten. Durf ook uit te zoomen en de grenzen van je idee te verleggen. Het kan zijn dat op jouw school binnenkort grotere structurele werken moeten gebeuren, zoals de heraanleg van het rioleringsstelsel, een bijbouw of een renovatie van een bestaand gebouw. Daarnaast kan het ook dat er in de gemeente of stad waar uw school ligt vormen van stadsvernieuwingsprojecten lopende zijn of gaan starten. Misschien past de ontharding van de speelplaats wel in één van deze grotere projecten en kunnen kosten gedeeld worden.

STARTKAPITAAL ZOEKEN

Wanneer je project nog in de kinderschoenen staat, zijn er hoogstwaarschijnlijk nog geen beschikbare middelen om het project te lanceren. Enerzijds is er tijd en geld nodig om van een idee een plan te maken, en anderszijds is het moeilijk om middelen te krijgen voor iets als er nog geen plan op tafel ligt. Een eerste mogelijkheid is om op zoek te gaan naar een klein startbudget om de eerste stappen te overwinnen. Je kan dit vragen bij het management of een kleine crowdfunding opzetten om dit startkapitaal bijeen te rakelen. Maar natuurlijk kan je niet een heel project lang teren op de middelen van enkele ouders of leerkrachten.

TIP: Hoewel het begin soms stroef kan verlopen en medestanders misschien niet direct gevonden worden, kan een grondige procesvoorbereiding met een visie, praatplan, ontwerpvoorstel, ... helpen om de eerste subsidies en steun binnen te halen. Deze eerste influx zorgt dan automatisch voor meer bewegingsruimte en verhoogt de geloofwaardigheid van je project.

Vroeg of laat zal een vorm van structurele ondersteuning nodig zijn, wil je het onthardingstraject tot een goed einde leiden. Die mogelijkheid is er zeker, maar de kansen daarop vergroten enorm wanneer deze zoektocht naar middelen wordt gedaan met een sterk plan onder de arm.

DE KRACHT VAN EEN STERK PLAN

Laten we opnieuw even focussen op de eerste stappen. Bij elk project van de Proeftuinen Ontharding werd vroeg geïnvesteerd in professionele hulp onder de vorm van ervaren speelplaatsontwerpers. Zo werden de eerste duizenden euro's die met subsidiedossiers en crowdfunding werden binnengehaald onmiddellijk geïnvesteerd in praatplannen en visievorming die het project naar een hoger niveau tilden. Dit maakte de dossiers sterker om in een volgende ronde nieuwe partners en subsidiekanalen te activeren. Professionele ondersteuning in de verkenningsfase is dus een investering die zich dubbel en dik terugbetaalt. Het is daarom niet onverstandig om de opbrengst van de eerste middelenwerving in te zetten voor ontwerp. Het zorgt ervoor dat je in tussentijd niet onnodig geld pompt in zelf gebricoleerde uitvoeringen die later een maat voor niets blijken te zijn en het maakt dat je nadien efficiënter kan ontharden door bijvoorbeeld slim hergebruik van materialen en budgetvriendelijkere ingrepen.

Het is niet altijd gemakkelijk om te verantwoorden wanneer je de beperkte middelen wil investeren in het maken van plannen en niet in concrete uitvoeringen. Proefopstellingen kunnen helpen om deze spreidstand te overbruggen. Een proefopstelling is een interessante tussenstap om snel tot een tastbaar resultaat te komen, maar je we raden wel aan om goed na te denken en in te schatten of deze stappen nuttig zijn in elke fase van het ontwerp.

Ook zijn er interessante tussenstappen die je kan zetten met een proefopstelling om tussentijds toch al iets tastbaars te hebben. Maar je hebt een "gatekeeper" nodig die kan inschatten welke stappen nuttig zijn in welke fase van het ontwerp.

REFERENTIE: Basisschool De Flora in Antwerpen. De speelplaats van de Flora kreeg een proefopstelling die een idee gaf van het voorontwerp van de architect. Hagen werden voorgesteld door hera-hekken, de nieuwe topografie en het atrium door podiumelementen, enz. De leerlingen konden hierbij gedurende één week tijdens de pauzes de nieuwe elementen spelend ontdekken. Tegelijk keken observatoren en ontwerpers naar hoe deze nieuwe spelelementen gebruikt werden en werd op het einde van de week een evaluatiemoment gehouden met leerkrachten.

EIGEN MIDDELEN

Aanspraak maken op de eigen middelen van de school gaat niet altijd zonder slag of stoot. Iedere school heeft zijn leerkrachten, leerlingen en ouders die ideeën hebben over hoe men de eigen middelen wil inzetten voor projecten. Geld dat naar het onthardingstraject gaat, kan elders niet gebruikt worden en dat vergt dus een degelijke verantwoording. Eerder in dit document werd al aangehaald waarom het zinvol is om speelplaatsen te ontharden (wegwerken hitte-eiland effect, biodiversiteit, educatief luik, minder pesten, ...). Bekijk dit hoofdstuk zeker opnieuw als je verantwoording moet gaan afleggen waarom jouw project eigen middelen van de school zou verdienen.

TIP: Blijf onthouden dat net als een bouw ook de financiering van een project altijd in verschillende fases kan gebeuren. Laat je dus niet ontmoedigen om van start te gaan als op dat moment de financiering voor de komende vijf jaar nog niet 100% voorzien is.

Het kan zijn dat uw school lid is van een grotere scholenkoepel. Eigen middelen kunnen dus eventueel ook gezocht worden bij de scholenkoepel, en niet louter bij de school zelfs. Overleg zeker met de eigen directie of deze vragen hogerop gesteld kunnen worden.

WELKE SUBSIDIES ZIJN ER TE VINDEN?

Vandaag bestaat er geen éénduidige subsidiekanaal voor speelplaatsontharding. Er zijn echter wel veel verschillende soorten subsidies, projectoproepen en begeleidingstrajecten waarvan gebruik kan gemaakt worden voor (een deel van) je onthardingsproject. Doordat er lokale, regionale, provinciale en Vlaamse subsidies zijn, wisselt het subsidie aanbod regelmatig. Op de [website van MOS](#) vind je een actueel overzicht van huidige subsidieoproepen waarbij je je project kan indienen. Voor meer info, of een vraag in verband met toekomstige of wederkerende subsidies die je niet terugvindt in het overzicht op de website kan je contact opnemen met je MOS-begeleider.

TIP: Deadlines voor projectoproepen komen altijd snel. Het kan helpen om op voorhand een basisidee of plan klaar te hebben om snel te kunnen inspelen op (financiële) opportuniteiten. Hierbij moet je wel beseffen dat dit veel werk is, voor iets waarvan je nog geen zekerheid hebt dat het tot resultaten leidt.

Er bestaat de kans dat je jouw project nog beter moet afstemmen op een bepaalde projectoproep, bijvoorbeeld omdat er een grotere nadruk op biodiversiteit moet liggen. Maar ook daarom is het goed om op voorhand al eens alle soorten beschikbare middelen in kaart te brengen, zodat je niet halsoverkop je project moet beginnen aanpassen omwille van de eerste en de beste oproep.

Hieronder geven we een korte samenvatting van wederkerende of doorlopende subsidies met hun eigen accenten. Let wel dat hierin vaak evoluties komen en dus het actueel overzicht op de website van MOS een duidelijker beeld zal scheppen wat vandaag beschikbaar is.

VLAAMSE SUBSIDIES

- Natuur in je Buurt (Agentschap Natuur en Bos) en Natuur in je School (Departement Omgeving): de oproep Natuur in je Buurt is een jaarlijks wederkerende subsidie voor het vergroenen van publieke en private ruimte. In 2022 en 2023 was er een specifieke oproep Natuur in je School, enkel toegankelijk voor onderwijsinstellingen. Indien hier in 2024 geen vervolg aan komt, wordt de oproep Natuur in je Buurt mogelijks weer opengesteld voor onderwijsinstellingen.
- AGION: voorziet subsidies voor infrastructurele werken bij nieuwbouwproject, renovatie en buitenaanleg.
- CERA-projectsteun: CERA subsidieert maatschappelijk relevante projecten. Tot driemaal per jaar kan je aan de lokale adviesraad vragen of je project in aanmerking komt voor een subsidie tot maximaal 3000 euro.
- Dynamoproject: in dit subsidieproject van de cultuurcel CANON kan je tot 2000 euro steun krijgen voor een creatief schoolproject. Dit op voorwaarde dat ten minste één externe culturele partner wordt betrokken.

BRUSSELSE SUBSIDIES

- Leefmilieu Brussel: moedigt scholen aan om rond duurzaamheid te werken. Occasioneel worden hiervoor ook subsidieoproepen opgezet.
- AGION: voorziet subsidies voor infrastructurele werken bij nieuwbouwproject, renovatie en buitenaanleg.

PROVINCIALE SUBSIDIES

Zowat elke provincie levert vandaag de dag een aanbod in financiële ondersteuning voor het vergroenen van publiek / privaat domein. Aangezien dit ook vaak jaarlijks wisselt of van focus verandert, ga je best vooraf te rade bij een provinciale MOS-begeleider naar huidige lopende of aankomende subsidies. Hieronder alvast enkele voorbeelden

- Provincie Vlaams-Brabant: verleent subsidies voor duurzame klimaatprojecten, waar ook onderwijsinstellingen voor in aanmerking komen.
- Provincie West-Vlaanderen: verleent sinds 2021 subsidies voor natuurprojecten op of rondom het schooldomein.
- Provincie Limburg: ondersteunt o.a. speelplaatsvergroeningsprojecten voor MOS-scholen.

STEDELIJKE EN GEMEENTELIJKE SUBSIDIES

Deze rubriek is voor elke stad of gemeente anders. Veel lokale besturen ondersteunen natuurprojecten op school. Hiervoor neem je best contact op met de lokale jeugddienst, groendienst, of milieudienst.

TIP: Er is hoogstwaarschijnlijk niet één subsidie die je hele project van A tot Z structureel zal financieren. In plaats daarvan zie je het financieringstraject beter als een puzzel met vele stukjes waarbij je zowel op regionaal, provinciaal en lokaal niveau je oor te luisteren legt voor het uitspitten van relevante mogelijkheden.

HOEVEEL MOET DAT KOSTEN?

Het is moeilijk een budget te kleven op een standaard ontharingsproject. Projecten beginnen vaak met enkele duizenden euro's maar kunnen uitgroeien tot een ingreep van meer dan een half miljoen. Maar laat je niet afschrikken! De meeste projecten starten klein en met iedere nieuwe ambitie komen stelselmatig nieuwe subsidielijnen naar boven. Ook met een bescheidener budget kan je mooie zaken verwezenlijken.

Onderschat de rol van kleinere tussenprojecten en successen niet als het gaat over draagvlakverbreding. Als dit draagvlak steeds breder wordt, zal financiering ook steeds vlotter verlopen. Opnieuw verwijzen we naar de noodzaak van een sterk ontwerp dat de mogelijkheid laat het project te schalen naarmate het budget wijzigt.

REFERENTIE: Sint-Lutgardis in Schelle. Wanneer eigen middelen en de subsidies ontoereikend blijken kan verder gezocht worden naar financieringsmiddelen via crowdfunding of sponsoring.

ONZICHTBARE KOSTEN

De onderbouw van een ontharde speelplaats is niet goedkoop. Grondwerken, saneringen, rioleringswerken en eventueel archeologisch onderzoek kosten tijd en geld. Het zijn ook niet meteen het type werken die je met wat geëngageerde ouders kan uitvoeren. Dit kan enige frustratie opwekken, want je ziet er nadien - als alles goed gelukt is - niets meer van. Deze werken zijn echter vaak cruciaal om de waterhuishouding van de school goed te laten functioneren en de vegetatie alle levenskansen te geven. Om de beplanting van voldoende water te voorzien, kan het ook wenselijk zijn om hemelwaterputten aan te leggen. Gezien we in België steeds vaker met lange droge periodes te kampen hebben, draag je met een regenwaterput bij aan het verantwoord omspringen met hemelwater.

TIP: Koppel je onthardingsproject aan een grotere hefboom zoals noodzakelijke rioleringswerken, saneringen of klimaat-adaptieve maatregelen. Deze hebben aparte financieringskanalen.

REFERENTIE: Sint-Pietersinstituut in Turnhout. Op het Sint-Pietersinstituut werd de volledige schoolomgeving heringericht. Het hemelwater laat de school nu infiltreren in een wadi en in een beek, en het wordt ook gebruikt voor het spoelen van de toiletten.

DE GOEDE HUISVADER

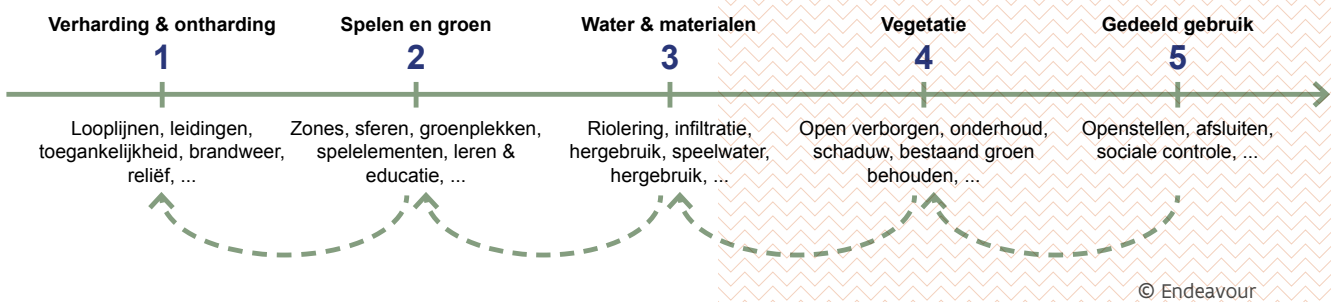
Naarmate een project groeit is er nood aan een sterke financiële omkadering. Wat in beginfase bij de werkgroep zelf ligt, zal verder in het traject misschien door andere organen overgenomen moeten worden. Strategische keuzes in functie van de schaalbaarheid van het project blijken daar een sleutel tot succes. Daarnaast is het ook goed om de speelplaats als grote materialenbank te beschouwen. Afvoeren is immers een kost en wat je al hebt moet je niet meer kopen. Zo kunnen betondals perfect dienen om keermuren mee te metsen en kan bestaande vegetatie opnieuw gebruikt worden. Teelaarde en schors kunnen mogelijks in samenspraak met de gemeente geleverd worden.

Ontwerp

We zijn al heel wat pagina's ver in het draaiboek en pas nu hebben gaat het over ontwerp. Dat zegt vooral iets over hoe complex een onthardingsproject soms kan zijn. We bespraken eerder al het belang van het in kaart brengen van ambities, noden, behoeften en randvoorwaarden. Ontwerp is het sluitstuk dat al deze zaken ineen zal doen vallen.

Ontharde speelterreinen ontwerpen is een vak apart. Je zit met weinig ruimte die intensief belopen wordt en er is steeds een minimale verharding nodig met aandacht naar toegankelijkheid en brandwegen. Veiligheid en waterhuishouding vormen daarbovenop stevige randvoorwaarden. Maar het grootste vraagstukken zijn uiteraard de speelbaarheid en de pedagogische kwaliteit van de speelplaats. Deze staan vandaag nog te weinig voorop. We kunnen niet genoeg benadrukken dat professionele hulp of begeleiding een grote meerwaarde is in deze fase.

De lagen van een goed ontwerp

MEERLEDIG ONTWERP

Het ontwerp van een ontharde speelplaats bestaat steeds uit verschillende lagen. Dat kan je letterlijk en figuurlijk opvatten. Letterlijk omdat je de riolering, onderbouw en waterhuishouding onder de grond hebt en de beplanting, speeltuigen en reliëf erboven. Figuurlijk omdat aspecten zoals gedeeld spelen, educatie, beheer en veiligheid elkaar en het ontwerp allemaal beïnvloeden.

Hieronder volgt een chronologische volgorde van welke stappen er te volgen zijn bij het opstellen van het ontwerp van je speelplaats. Iedere ontwerper gebruikt uiteraard zijn eigen methodes en deze volgorde is niet zaligmakend. Maar in de proeftuinen ontharding werd onderstaande aanpak toch altijd min of meer gevolgd. Merk ook op dat dit een iteratief proces is en dat je soms stappen terug moet zetten door vooruitschrijdend inzicht.

LAAG 1: WAAR ONTHARDEN, WAAR VERHARDEN?

De meeste ontwerpen starten vanuit de minimale looplijnen die noodzakelijk zijn om de schoolgebouwen te ontsluiten. Het is de afweging tussen het ontharden en verharden. Hiervoor kan je op de plattegrond van de school kijken waar de meest voor de hand liggende looplijnen tussen de gebouwen zijn, maar het kan ook nuttig zijn om via observaties de (soms minder evidente) looplijnen in kaart te brengen. Voor brandwegen gelden ook strikte regels, want men moet overal met de bluswagen raken. Maar je kunt wel van deze brandwegen gebruik maken om andere verharde verbindingen te schrappen.

Tussen verharde betonspeelplaatsen en graszones zijn nog tal van andere mogelijkheden voor de ondergrond van de speelplaats. Ontharding gaat ook over verzachten. Naast gras zijn kiezels, aarde, zand, schors of keien allemaal vormen van waterdoorlatende ondergrond waarmee geëxperimenteerd kan worden. Door te werken met een mix van deze soorten ondergrond leren kinderen nieuwe texturen en structuren kennen, wat hun leefwereld kan verbreden. Er komen veel meer prikkels, geuren of nieuwe spelvormen bij kijken dan bij louter beton en gras. Denk

dus grondig na over de keuze van de ondergrond en weet dat een combinatie van verschillende soorten een pluspunt kan zijn. Natuurlijk hoeft niet elk materiaal evenveel vertegenwoordigd worden.

TIP: Ga op zoek naar een combinatie van verschillende ondergronden voor een veelzijdige speelervaring.

LAAG 2: SPELEND LEREN IN OPEN EN VERBORGEN GROENE ZONES

Na het maximaal ontharden kun je beginnen denken aan spelen, groen en educatie. Het speel- en educatief programma wordt uitgezet op de site tussen de noodzakelijke verhardingen en in functie van de omliggende gebouwen. Zo wordt er voor de kleinsten vaak een aparte of toch afsluitbare speelplek voorzien met meer laagdrempeligere speelinfrastructuur. Er wordt in deze fase reliëf, eilanden of clusters met een bepaalde sfeer aangebracht.

Een nieuw ontwerp van de speelplaats is het perfecte moment om onevenwichtig ruimtegebruik te herzien. Later in dit hoofdstuk, in het stuk over heilige huisjes, zullen we het hebben over hoeveel ruimte er vaak opgegeven wordt aan voetbal alleen. Voetballen kan ook op kleinere veldjes en de vrijgekomen ruimte kan je opladen met een veel uitgebreider sport- en spelprogramma. Daarnaast haal je zo ook de eentonige open vlakte weg en kan je beginnen werken met zones of eilanden met spannende looplijnen ertussen. Zonerings laat toe om verschillende identiteiten en activiteiten aan een plek te linken, maar vooral om een onderscheid te maken tussen rustige en actieve plekken. Hierbovenop kun je verder diversifiëren in zitplekken (alleen, per twee, kleine groepjes, grote kringen)

en direct nadenken hoe deze ruimtes ook als pedagogisch kunnen ingezet worden, hoe ze kunnen werken tijdens een schoolfeest, ...

Een ontharde speelplaats of buitenklas kan ook een ruimte zijn voor openluchtclassen of -theatertjes. Deze zones worden best harder afgebakend (door verharding, aardewallen of speelelementen). Ook met vegetatie kan je afbakenen, door te spelen met de inplanting, soorten en hoogtes. Daarnaast kan je ook werken met reliëf waarbij je met speelheuvels overzichten geeft over de speelplaats en toelaat om te klimmen, te glijden en te rollen.

Speeltuigen en meubilair moeten vooral de fantasie aanwakkeren. Een hutje kan in de verbeelding van een kind net zo goed een luchthaven als een tent zijn. Probeer dus niet elk speeltuig tot in de kleinste details te definiëren. Idealiter wordt er ook met losse constructiematerialen geëxperimenteerd, maar niet iedere preventiedienst staat hiervoor open. Bovendien kunnen er kosten bespaard worden door constructies als duurzame zelfbouwpakken te maken met leerkrachten en ouders. Of er kan samengewerkt worden met de technische opleidingen van een naburige middelbare school.

LAAG 2: ONTWERPEN VOOR PUBERS

Meestal prijken houten glijbanen en klimtorens op de covers van brochures over ontharde speelplaatsen. Maar voor middelbare scholen is een ontharde speelplaats net zo relevant. Zo gelden alle aspecten voor elk onthardingsproject even hard voor tieners. Maar er zijn ook specifieke aandachtspunten. Jongeren zoeken plekken om zich af te zonderen, te “chillen”. Op een grauwe vlakte is dit lastig, want je staat altijd in de kijker, dus blijven de meesten op bankjes hangen langs de randen van de speelplaats. Maar voor pubers is het uiterst belangrijk om naast grotere sportvelden ook kleine plekjes te hebben

waar (introvertere) jongeren tot rust kunnen komen. Om deze plekken niet té verborgen te maken, kan je werken met vegetatie onder en boven ooghoogte. Zo kunnen leerkrachten die toezicht moeten houden toch het overzicht bewaren. Ook participatief kun je met middelbare scholieren veel diepgaander werken. In het hoofdstuk participatietools vind je heel wat methodieken die ook bruikbaar zijn voor scholieren, maar denk eraan dat je je werkmomenten nooit te kinderachtig mag maken. Liever uitdagend en iets moeilijker.

REFERENTIE: Park Piot bij de school Heilig graf in Turnhout.

LAAG 3: WATER OP DE SPEELPLAATS

De derde laag behandelt waterbeheer. Hoewel het rioleringsstelsel, de bodem en het reliëf zoals bij andere projecten vaak al dicteren wat kan, wordt nu gekeken naar manieren om zorgvuldig en klimaatrobuust met het water om te gaan. Veel van deze wateropgaves en bijhorende technieken komen overal in Vlaanderen in de publieke ruimte terug. Toch zijn er enkele zaken specifiek aan onthardingsprojecten op scholen. Om zo weinig mogelijk leidingwater op te souperen voor het sproeien van de beplanting moet geprobeerd worden om regenwater zoveel mogelijk te capteren en te hergebruiken. Normaal kan dit kan door buffercapaciteit te voorzien op het terrein waar regenwater, dat op de daken en op de verharde delen valt, terug in de grond kan infiltreren. Echter is er, zeker in stedelijk weefsel, vaak

beperkte ruimte. Dat maakt het bufferen en infiltreren via kratten (onder ruimtes die je sowieso moet verharden) de oplossing. Deze techniek is echter een stuk duurder dan werken met wadi's en open infiltratie. Maar open en niet-afgeschermd water in scholen laten, raakt meestal niet door de veiligheidsinspectie, tenzij men de diepte beperkt houdt en elementen voorziet waarmee kinderen na het vallen zich ook terug kunnen aan optrekken. Lukt dit, dan zijn hier interessante mogelijkheden om deze waterpartijen te combineren met waterspeeltuigen die op het terrein passen. Water kan in lagere scholen ook wel hergebruikt worden voor speeltuigen en modderkeukens. Al is het meest voor de hand liggende hergebruik het onderhoud van de vegetatie en het spoelen van de vele toiletten.

LAAG 3: HERGEBRUIK MATERIALEN

Bij een ingreep op de speelplaats worden oude materialen vaak vervangen door nieuwe. Probeer dit echter zoveel mogelijk te beperken en kosten te besparen door na te denken over hergebruik. Zo kan uitgebroken verharding gebruikt worden als funderingen voor de aanleg van een reliëf, of kunnen tegels of bakstenen de nieuwe onderdelen van een bankje worden. Voor materialen die nog in orde zijn, maar moeilijk hergebruikt kunnen worden binnen het project, kan een samenwerking met een materialenbank gestart worden. Dit zijn plekken die materialen een tweede leven proberen geven in plaats van als afval te zien. Dit circulaire principe zou je idealiter ook moeten doortrekken naar de nieuwe materialen die je binnenhaalt op school. Ga voor het onthardingsproject op zoek naar duurzaam ontwikkelde, gerecycleerde of gerecupereerde materialen, bijvoorbeeld van diezelfde materialenbank waar je juist een samenwerking mee aanging. Denk ook aan natuurlijke materialen zoals boomstronken of grote stenen als bijdrage aan de vorming van een boeiende omgeving die uitnodigt tot spelen.

Deze principes van circulair materialengebruik kunnen doorgetrokken worden naar alle nieuwe schoolprojecten en de

speelplaatsen errond. Streef in het ontwerp naar zo veel mogelijk materialen en constructiedetails wat het ontmantelen van materialen toelaat om ze daarna te hergebruiken of toch te recyclen. Al deze stappen dragen hun steentje bij in de weg naar een circulaire school.

REFERENTIE: BuSo Oosterlo in Geel. Ga net als deze school creatief aan de slag met de uitgebroken verharding en tover deze om tot zitbanken, boordstenen voor de plantvakken, ...

REFERENTIE: 'Har(d)t voor groen' in Brugge koos ervoor om de onthardingswerken te combineren met de opvang van regenwater van de omliggende daken. Hierdoor wordt de afvoer naar de riolering beperkt en is infiltratie mogelijk. De wadi's maken integraal deel uit van het ontwerp en vormen zowel een speelelement als een ontmoetingsplek.

LAAG 4: VEGETATIE OP DE SPEELPLAATS

Hou bij het opmaken van een beplantingsplan zeker rekening met het bestaande kwaliteitsvolle groen, zorg ervoor dat ze over voldoende ruimte beschikken of verplant ze voorzichtig naar een andere locatie. Waardevolle en grote bomen verdienen veel ruimte, zo kunnen ze hun volle potentieel bereiken. Voor nieuwe vegetatie wordt vooral gedacht aan de robuustheid ten opzichte van vertrappelen, droogte, etc. en uiteraard naar onderhoud toe. Het bewust laten verwilderen van groen op je speelplaats is niet alleen pedagogisch, ecologisch en esthetisch interessant, het is vooral een win naar onderhoud toe. Er kan wel een onderscheid gemaakt

worden tussen afgesloten groen (zones die afgebakend worden zodat de beplanting de kans krijgt om door te groeien) en gebruiksgroen, zoals klimbomen of de moestuin. Ook de muren van de gebouwen mogen we niet vergeten omdat ook verticaal groen bijdraagt aan alle effecten die een vergroening met zich meebrengt. Dan denken we bijvoorbeeld aan het bestrijden van hitte door schaduw, verdampen en luchtcirculatie. Maar ook aan bufferende effecten voor de buurt naar geluid en privacy.

PUBLICATIE: De proceslessen uit de Proeftuinen Ontharding geven vijf uitgangspunten mee om met vegetatie om te gaan.

- 1 Inheemse planten zijn hier onmisbaar en versterken de biodiversiteit. Daarom kies je best verschillende soorten die elkaar versterken en vermijd je monocultuur (grote vlakken van dezelfde soort). Door verschillende soorten inheemse planten te combineren kunnen ze ook elkaars plek innemen moest een bepaalde soort toch niet aanslaan.
- 2 Kies voor soorten met verschillende hoogtes. Dit stimuleert de vorming van een ecosysteem op school waar verschillende dieren en insecten hun plaats in vinden.
- 3 Selecteer geurende soorten die makkelijk gedijen, zoals munt of wilde marjolein. Deze snelle groeiers kunnen in kleine tuinen soms de overhand nemen, maar vormen een perfecte oplossing voor schoolomgevingen met minder evidente groeiomstandigheden.
- 4 Door ook eetbare planten en struiken te plaatsen creëer je een extra leerkans in de ontharde ruimte. Denk aan rabarber, kruiden, bessenstruiken, frambozen of laagstammige fruitbomen zoals appels, peren of pruimen.
- 5 Maak ook ruimte voor grotere struiken en bomen om verder te bouwen aan de diversiteit van fauna en flora. Zo kan een speelplaats op een gelaagde en gevarieerde manier vergroend worden zonder veel plaats te verliezen. Breng in kaart hoe hoog en welke vorm de boom in volwassen stadium heeft zodat je de juiste locatie voor de boom kan bepalen. Hou er ook rekening met dat nieuwe bomen op minimum 2m afstand van de perceelgrens gezet moeten worden.

Tip: Alle beplantingen moeten minimaal op de hierna bepaalde afstanden van de perceelsgrens staan:

- Bomen die minstens 2m hoog zijn: 2m te rekenen vanaf het midden van de voet van de boom
- Andere bomen, struiken en hagen: op een halve meter

Uitzonderingen:

- Als partijen hierover een contract hebben gesloten
- Als de beplanting al meer dan 30 jaar op dezelfde plaats staat
- Beplantingen die niet hoger reiken dan de afsluiting tussen de percelen

Bij het kiezen van vegetatie gaat best extra aandacht naar schaduwmakers. Voor de keuze van de beste beplanting werk je best altijd samen met iemand die hieromtrent expertise heeft. Daar waar het mogelijk is, blijft de bestaande vegetatie zo goed mogelijk bewaard of desnoods verplant. Zeker bomen, dewelke een grote rol spelen in het voorzien van schaduw op de speelplaats, moeten zo veel mogelijk bewaard blijven. Een wortelstel dat jaren aan het groeien is, is veel beter gewapend tegen warme, droge periodes wat van oudere bomen dus onmisbare medestrijders maakt in de strijd tegen het hitte-eilandeffect.

LAAG 5: AFSLUITBAARHEID/OPENSTELLEN/CONTROLE

Als één van de laatste stappen wordt er gekeken hoe deze plek ook een buurtplek kan zijn. Welke aanpassingen heeft het ontwerp nodig om delen van het schoolterrein (semi-)publiek toegankelijk te maken? Dit kan nieuwe inzichten opleveren waardoor je eerdere stappen moet herbekijken.

Zoals eerder vermeld, kan je project er baat bij hebben om samenwerkingen te gaan opzoeken met het lokale gemeentebestuur. Deze samenwerkingen gaan vlotter als de gemeente mee de vruchten kan plukken van jouw ontharde speelruimte en dat kan door van (een deel van) de speelplaats open te stellen voor buurtbewoners, al dan niet op afgesproken momenten. Om de mogelijkheden hieromtrent in kaart te brengen, kan het zinvol zijn om de buurt of het lokale bestuur bij dit proces te betrekken.

DE ONTWERPER

Ontwerp is in het onthardingstraject enorm belangrijk. De ontwerper kan iedereen zijn, want elke visie op hoe de speelplaats eruit zou moeten zien is waardevol. Maar idealiter volgt het ontwerp uit een samenwerking tussen de gebruikers van de speelplaats en een professionele ontwerper die veel expertise en ervaring heeft.

REFERENTIE: 'Har(d)t voor groen' in Sint Andries. Belangrijk dat de betrokken architect de bemerkingen van de partners au serieux neemt en daarmee rekening wil houden. Hij gaat dan op zoek naar alternatieven die tegemoetkomen aan de wensen van de gebruikers zonder afbreuk te doen aan de vooropgestelde doelen (bv. het vervangen van de wadi door minder diep gelegen gedeeltes die toch zorgen voor waterinfiltratie).

WANNEER HEB IK EEN ONTWERPER NODIG?

Een onthardingsproject is een ruimtelijke opgave met een aanzienlijk ambitieuze en complexe agenda. Daarom is de hulp van een professioneel ontwerpteam een must. Er zijn wel aspecten die niet per se door een professionele landschapsontwerper moeten uitgevoerd worden. Zoals eerder vermeld kan de uitwerking van de visie bijvoorbeeld goedkoper gebeuren met behulp van organisaties zoals MOS en Kind en Samenleving. Ook de eerste delen van een participatietraject kunnen in principe zonder begeleiding van een professioneel ontwerp bureau, maar een multidisciplinaire aanpak blijft opportuun waardoor het niet slecht is om tijdens deze vroege fases al eens te informeren voor een eventuele samenwerking.

Wanneer het lukt om een visie op te bouwen via participatie met leerlingen, ouders, leerkrachten en andere stakeholders, moet deze daarna omgezet worden in een ruimtelijk ontwerp. In deze fase is zijn professionals noodzakelijk. Zij moeten de visie op de ontharde speelplaats en de educatieve elementen vertalen in een speellandschap. Zij moeten waterelementen vormgeven en deze weten in te passen in een integraal ontwerp. Het ontwerp bureau moet er voor zorgen dat de langetermijnvisie realistisch is en gefaseerd met aandacht voor het budget.

REFERENTIE: De Brug in Roeselare. Voor de aanstelling van een ontwerper stelde de school een ambitieus bestek op met hoge doelstellingen per thema (duurzaamheid, water, leefomgeving, ...) met als gevolg twee ambitieuze offertes van multidisciplinaire teams die ook buiten de projectafbakening durfden gaan.

WAAR VIND IK EEN GOEDE ONTWERPER?

In de proeftuinen ontharding werd in verschillende projecten met ontwerpbureaus samengewerkt. Sommige van deze bureaus werden voor deze publicatie ook geïnterviewd en gaven hun inzichten die voortvloeiden uit de samenwerkingen mee. Ga in het werkboek Proeftuinen Ontharding op zoek naar interessante referentieprojecten die je aanspreken en kijk met welke ontwerpers werd samengewerkt. Uiteraard zijn er buiten die projecten ongetwijfeld nog andere interessante ontwerpers die gemotiveerd zijn voor dit soort projecten. Wanneer je niet zeker bent of een bepaalde ontwerper past bij het project van je school kan je altijd naar referenties van gelijkaardige project vragen. Wees niet bang om scholen die reeds met hen samenwerkten te bevragen over die samenwerking. Beter een goeie match van in het begin dan halverwege het project een samenwerking te moeten stopzetten.

DREPELS EN HEILIGE HUISJES BIJ ONTWERP

In dit hoofdstukje gaan we het hebben over enkele heilige huisjes, terugkerende struikelblokken waar onthardingsprojecten steeds opnieuw op botsen. Door hier creatief mee om te gaan en er een open dialoog over te voeren, kan er eigenlijk best vaak een gulden middenweg gevonden worden.

ZO VEILIG ALS NODIG, NIET ZO VEILIG ALS MOGELIJK

Kinderen kennen hun grenzen. Op een saaie speelplaats overschrijden kinderen vaak grenzen uit pure verveling. Dat wil zeggen dat als je een interessante speelplaats maakt die hen uitdaagt en op een speelse manier leert kennismaken met verschillende 'grenzen', je in de praktijk minder ongelukken zal tegenkomen. Een speelplaats mag uiteraard niet levensgevaarlijk zijn, maar gemiddeld ligt het aantal verwondingen op een ontharde speelplaats lager dan op een verharde, omdat de ondergrond veel toegeeflijker is.

Dat gezegd zijnde zijn er natuurlijk wel regels rond veiligheid die je moet volgen. Er zijn nu eenmaal strenge regels voor speeltuigen en speelplaatsen. Belangrijk is daarbij de veiligheidsadviseur en in verschillende fasen ook de keuringsinstantie te betrekken in het ontwerpproces. Dat voorkomt dat je een volledig afgewerkt idee of ontwerp hebt, waar

iedereen vol verwachting naar uitkijkt maar dat toch niet kan doorgaan omdat in de laatste stap de veiligheidscoördinator de setting afkeurt.

PUBLICATIE: Wil je meer weten over de veiligheid van groen speelplaatsen. Kijk dan eens op www.antwerpen.be/info/5a1d66b0ca69bce2bf6c5e07/dit-moet-u-weten-over-veiligheid-op-de-groene-speelplaats. Hier vind je ook een handige presentatie en een veiligheidsgids van de FOD Economie.

Daarnaast is zoals op elke speelplaats controle belangrijk. Dit is moeilijker met eilanden, reliëf, speeltuigen en vegetatie in vergelijking met een open speelplaats. Maar door het slim inplannen van een centrale as voor de toezichhoudende leerkrachten kan je perfect met eenzelfde aantal leerkrachten het overzicht bewaren. Bovendien ontstaat er op dit soort plekken minder ruzie, zoals eerder aangehaald.

REFERENTIE: Sint-Paulus in Kortrijk. In Kortrijk werd de preventieadviseur mee betrokken in de gesprekken wanneer er onderhandeld werd over het ontwerp.

VUILE KLASSEN

Een vaak gehoorde angst bij ontharde speelruimte speelruimtes is dat kinderen dan vol onder de modder en met vuile schoenen de klaslokalen binnenkomen. Dat zorgt voor heel wat extra werk voor het onderhoudspersoneel. Je neemt daarom het poetspersoneel, net als zij die gaan instaan voor het onderhoud van de plantsoenen zelf, best van in het begin mee in het participatietraject.

Zo kunnen er praktische oplossingen gezocht worden zoals voetmatten en het inrichten met zand met een grotere korrelgrootte zodat dit makkelijker door de kuismachines kan worden opgeveegd. Praktijkvoorbeelden tonen aan dat deze bekommernissen ook met hele praktische ingrepen overwonnen kunnen worden.

REFERENTIE: Sint-Paulus in Kortrijk. In Kortrijk is het de gewoonte dat de kinderen allemaal pantoffels dragen in de klas. Zo worden de klaslokalen veel minder snel vuil.

REFERENTIE: De Zevensprong in Leuven. In Leuven werkt het omgekeerd. Hier kregen alle leerlingen laarsjes in bruikleen om buiten te gaan spelen. Dit kon de school doen aan de hand van een sponsordeal.

VOETBALVELD

Een speelplaats is een plek waar alle leerlingen gebruik van moeten kunnen maken. Daarom moeten er zones zijn voor actief spel en zones voor rustigere bezigheden, zodat alle leeftijden en alle gemoedstoestanden hun plek vinden. Wat vaak voorkomt is dat één activiteit buitenproportioneel veel ruimte krijgt. Dit is niet per se bewust, maar vaak historisch zo gegroeid en ondertussen een ongeschreven regel op de speelplaats. Voetbal is één van die activiteiten die bijna altijd een groot beslag legt op het centrum van een speelplaats. Leerlingen die geen voetbal spelen brengen hun speeltijd dan door aan de zijanten van de speelplaats, waar vaak minder ruimte is voor alternatieven. De pilootprojecten uit de Proeftuinen Ontharding leerden dat de ontharding van een speelplaats een perfecte gelegenheid is om deze soms scheefgetrokken situaties weg te werken. Hierbij moeten de plekken van actieve spelvormen, zoals bv. voetbalveldjes, helemaal niet geschrapt worden, maar gewoon meer ruimte geven aan andere spelvormen.

Belangrijk hierbij is om de voetballende leerlingen te betrekken in het denkproces over hoe voetbal nog steeds kan op school, maar dan op een andere manier. Hierdoor zal er minder snel sprake zijn van angst of spanningen rond de aanpassingen. Een kleiner samba voetbalveldje kan voor evenveel spelplezier zorgen en ter compensatie van de verloren speeloppervlakte kunnen andere elementen, zoals bv. een supportertribunetje, aangebracht worden die het voor iedereen leuker maken.

Door het aanbod van spelplekken te verbreden, zullen de spelopties mee vergroten. De actieve voetballers van vroeger zullen aan hun trekken komen in nieuwe actieve spelgelegenheden zoals klimconstructies, tunneltjes en parcours. Eerder rustigere kinderen vinden dan hun ding in kleinere zones waar ruimte is voor ontdekking en verkennend spel op lagere snelheid.

REFERENTIE: De Zevensprong in Leuven. Voetballende kinderen claimden te veel ruimte. Daarom werd er apart in overleg gegaan met de voetballertjes om een nieuwe plek te zoeken.

DE TENT VAN HET SCHOOLFEEST

Een argument tegen ontharde speelplaatsen dat opvallend veel voorkomt is dat de tent van het schoolfeest nog geplaatst moet kunnen worden. Bij dit soort bekommernissen moet je kunnen inbrengen dat dit ene event/weekend de rest van het schooljaar niet mag domineren. Er zijn ook alternatieven waarbij in plaats van één grote tent, verschillende lagere spanshelters op elkaar worden aangesloten om zo een geheel te vormen. Ook zorgen de natuurlijke atria en pleintjes een extra dimensie tijdens schoolvoorstellingen.

MOBILITEIT

Door het lokaal bestuur te betrekken kan je ook buiten de grenzen naar oplossingen zoeken. Zoals bijvoorbeeld op het vlak van mobiliteit. Hoe komen leerlingen te voet of met de fiets toe en waar takt dit aan op het ontwerp? Waar komen fietsenstallingen? Door de overgang tussen publiek domein en school bewust wat vager te maken, krijg je als school meer ruimte om jezelf te organiseren.

REFERENTIE: SBS Burgstraat in Borgloon. Bij de ontharding van de speelplaats werd de lat wat hoger gelegd en ook de parkeerplaatsen voor de school aangepakt. Door hier plaats voor fietsen te voorzien, wordt zachte mobiliteit gepromoot en de wagen geweerd aan de in- en uitgang van de school.

EEN OPEN ONTWERP

Het niet 100% volplannen van je speelplaats geeft je de ruimte om te experimenteren en in de toekomst ontbrekende elementen toe te voegen. Deze aanpassingen kunnen gebeuren tijdens het ontwerpproces, bijvoorbeeld inspraakmomenten, maar ook na 10 jaar van gebruik. De noden van scholen veranderen en misschien wil er een leerkracht binnenkort plots een project met bijen opzetten of een buurtmoestuin starten. Nieuwe projecten moeten dus steeds hun plek kunnen blijven vinden op het schoolterrein.

Ook financieel is het interessant om niet alles in één keer in het ontwerp te steken. Het kan je project haalbaarder maken als je sommige investeringskosten uitstelt naar een later fase. Als na een bepaalde tijd blijkt dat het onthardingsproject in de smaak valt, zal je misschien makkelijker extra middelen vinden voor nog een bijkomend deel. Maar ook als blijkt dat sommige delen niet werken, kunnen de middelen of materialen hiervan hergebruikt worden om iets nieuws uit te proberen. Het is namelijk waarschijnlijk dat niet alle delen van het ontwerp van in het begin 100% aanslaan, en dat maakt van het project ook een boeiende zoektocht. Eens falen is niet erg, niet proberen is jammer!

Uitvoering

Nadat het ontwerp is afgerond, moet het project nog vergund worden alvorens de werken van start kunnen gaan. Dit houdt in dat je bij het lokale bestuur een aanvraag moet indienen tot het verkrijgen van een omgevingsvergunning. Daarnaast moet ook een aannemer gekozen worden die de werken zal uitvoeren. Dit gebeurt meestal via een openbare aanbesteding. Eens de werken van start gaan, komen er een pak uitdagingen bij kijken, naar veiligheid op de werf toe bijvoorbeeld, zeker wanneer een school ondertussen open blijft. Maar in de uitvoeringsfase wordt het project eindelijk tastbaar en kunnen we nieuwe communicatie- en participatiestappen nemen.

Vergunningen, hemelwaterverordeningen en stedenbouwkundige voorschriften

Sinds januari 2023 is in de meeste gevallen voor de volledige of gedeeltelijke afbraak van verharding geen vergunning meer nodig. Voor de sloop van gebouwen in sommige gevallen wel nog.

Tip: lees op de website van Departement Omgeving in welke gevallen je wel nog een vergunning nodig hebt voor afbraak of ontharding. omgeving.vlaanderen.be/nl/vrijstelling-vergunningsplicht-inzake-afbraak-en-ontharding

Maar het kan ook zijn dat de heraanleg van de buitenruimte van een school vervat zit in een groter nieuwbouw- of renovatieproject van een aangrenzend schoolgebouw. De aanvragen van deze technische zaken laat je best over aan een professioneel ontwerper. Deze heeft wellicht meer voeling met dit soort procedures. Wel neem je best even op voorhand de tijd om samen met de vergunningendienst van je gemeente het project te bespreken. Door zo'n informele voorbespreking kunnen zij je wijzen op zaken waar je nog op moet letten bij het indienen van je aanvraag. Zo voorkom je langgerekte procedures waarbij het dossier meermaals heen- en weer gestuurd moeten worden omwille van ontbrekende elementen.
Tip: contacteer je lokale omgevingsambtenaar voor meer informatie rond RUP's (ruimtelijke uitvoeringsplannen), BPA's (bijzondere plannen van aanleg), bouwcodes en hemelwaterplannen.

Aangezien onthardingsprojecten soms gepaard gaan met heel wat grondverzet, moet je in sommige gevallen vooraf rekening houden met bodemverontreinigingen of noodzakelijk archeologisch onderzoek. Bij risico op verontreiniging zal een bijgevoegd bodemonderzoek nodig zijn. Bij archeologische verwachtingen zal je een archeologienota aan het dossier moeten toevoegen. Dit soort extra aanvragen, hun afhandeling en eventuele bijhorende acties kunnen al snel enkele maanden tot twee jaar in beslag nemen. Maar ook als het proces vlot loopt kijk je ongeveer tegen een

timing van vier maanden aan. Een maand voor de controle van de volledigheid van het omgevingsdossier, twee maanden voor de behandeling en nog eens een maand dat je de gele poster voor het openbaar onderzoek moet uithangen. Pas daarna mag starten met de werken. Dit proces kan langer duren als er bezwaren komen tegen het ontwerpvoorstel. Daarom is een brede, open communicatie over het project naar de buurt belangrijk om deze bezwaren te voorkomen.

Gebruik de tijd tussen vergunningsaanvraag en goedkeuring om alle andere processen die tegelijkertijd kunnen lopen in gang te zetten en begin alvast je campagne naar de start van de werken. Denk hierbij aan een sloopevenement (voor niet vergunningsplichtige onderdelen van de site) of citizen science projecten zoals een vogel-, vlinder- of mollentelling (deze data kunnen gebruikt worden voor een vergelijking van de biodiversiteit voor en na de ontharding).

Tip: Contacteer je lokale omgevingsambtenaar voor meer informatie over zoals: BPA's, RUPS, hemelwaterplannen enz...

PUBLICATIE: Vanaf 1 januari 2023 is er geen vergunningsplicht meer voor afbraak en ontharding "Vrijstelling vergunningsplicht inzake afbraak en ontharding | Departement Omgeving - Vlaamse overheid (vlaanderen.be)

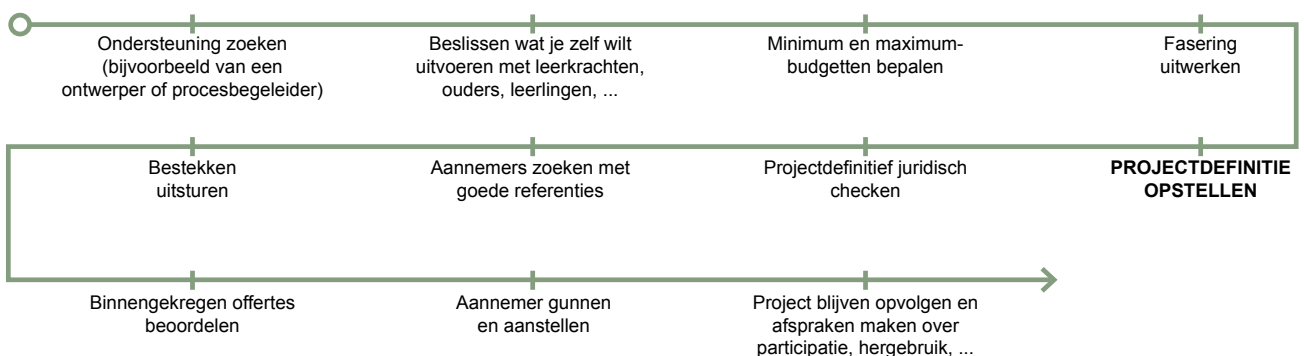
De aannemer aanstellen

Naargelang je schoolstructuur, subsidiedossier en de grootte van je project zal je een aanbestedingsprocedure moeten opstarten. Aangezien scholen publieke instanties zijn, moet voor dit soort opdrachten een openbare aanbesteding uitgeschreven worden waarbij het project via een neutraal puntenstelsel gegund wordt aan de aannemer wiens offerte het best past bij het project. Voor grote werken is dat geen sinecure. Laat je bijstaan door je ontwerper, je directie, de schoolkoepel en eventueel enkele ouders met ervaring met de materie.

Om tot een heldere aanbestedingsprocedure te komen moet je een projectdefinitie hebben die inzicht geeft in de budgetten, de fasering van de werken en eventueel het circulair materiaalgebruik binnen het project. Eens de project-

definitie is opgemaakt en deze juridisch gecheckt is, kan je beginnen met het opsturen van de aanbesteding naar aannemers met goede referenties. Je moet aannemers de tijd geven om een grondige offerte op te laten stellen. Denk aan het overleg om bouwmethodes, hergebruik en timing scherp te stellen en je kijkt al snel tegen een termijn van enkele maanden aan. Praat ook met de verschillende deelnemende aannemers over hoe zij het verloop van de werf zien. Je kan op dit moment ook al polsen of het mogelijk is een open werfdag te organiseren in het kader van je participatietraject. Nadat verschillende offertes zijn binnengekomen, is het tijd voor de beoordeling van de verschillende dossiers en het gunnen van het project aan de aannemer die er het beste uitkomt.

Het besteden van de werfopdracht aan de ideale aannemer

© Endeavour

Deze offertefase van voorbereiding en het aanstellen van een aannemer kan ook al snel enkele maanden in beslag nemen.

Tip: Probeer om de zoektocht naar aannemers (offertefase) zoveel mogelijk te laten samenvallen met de omgevingsaanvraag (vergunningsfase). Zo win je heel wat tijd.

TIP: soms moet je niet ver kijken om aannemers te vinden voor speelmeubilair. Het is een uitstekende opdracht om te laten uitvoeren door leerlingen zelf (in geval van een technische school) of door een technische school in de buurt. Educatief, lokaal en minder duur als een professionele meubelmaker.

REFERENTIE: Sint-Paulus in Kortrijk. Op Sint-Paulus ging veel aandacht naar de selectie van een aannemer waarmee een goede samenwerking mogelijk was. Op voorhand werden bijvoorbeeld al afspraken gemaakt om met de kinderen enkele dagen de werf te gaan bezoeken.

Een aangename werf

Een werf op school combineren met je dagelijkse werking brengt heel wat uitdagingen met zich mee. Je wil de schoolactiviteiten minimaal verstoren met grote machines en je wil die liefst niet te dicht in de buurt hebben van kleine kinderen. Jammer genoeg valt het bouwverlof ook pal in de schoolvakanties. Je zal er dus rekening mee moeten houden dat (een deel van) de speelplaats tijdelijk niet gebruikt zal kunnen worden. Je kan echter van de nood een deugd maken en de werf als een attractie en leermoment inkleden. Daarvoor heb je wel een geëngageerde aannemer en veiligheidscoördinator nodig om mee te denken hoe dit kan verlopen. Wie dat zou kunnen zijn, kan je navragen bij andere onthardingsprojecten in de buurt. We herhalen nogmaals het belang van het vermelden van dit soort verwachtingen bij de offertefase van je openbare aanbesteding.

TIP: Neem je plannen voor participatie in aanlegfase al mee tijdens de opmaak van het ontwerp en in de bestekken die voor de potentiële aannemers bedoeld zijn. Zo behoud je de mogelijkheid om van in het begin van de werken met de aannemers te kijken waar participatie mogelijk is.

REFERENTIE: Sint Paulus Kortrijk. Tijdens de werken is het voor een school niet vanzelfsprekend om op een kleinere oppervlakte als normaal te functioneren. Op Sint-Paulus moesten de leerlingen 4 maanden op slechts een vierde van de speelplaats vertoeven. Nog harder als voordien viel het op dat een eentonige verharde speelplaats niet de optimale speelomgeving is. De werf zorgde voor veel stress en ongemak. Op vlak van mobiliteit was het dagelijks in- en uittreden van 450 leerlingen via één kleine doorgang niet evident. Het vergde veel communicatie, doorzettingsvermogen en geduld om incrementeel de terug beschikbare ruimte in te nemen.

De uitvoeringsfase van de ontharding is ook een belangrijk moment om kinderen te betrekken. Door hen te laten meewerken aan hun eigen speelplaats versterkt de betrokkenheid bij leerlingen. Zo worden veiligheids- of beschermingsmaatregelen veel beter aanvaard wanneer ze de speelomgeving mee vorm gaven. Dat vormgeven is meer dan enkel het aanplanten of graven zelf, het is ook een pedagogische kans om mee te geven wat de waarde en kwetsbaarheid van diverse gebruikte planten en zaden is.

TIP: Betrek de leerlingen niet enkel bij het ontwerp, maar ook bij de uitvoering van de werken. Leerlingen en ouders kunnen ook helpen met het knutselen van insectenhôtels, het toedienen van mulch, standsplaatsverbetering voor bomen, etc...

Gebruik, beheer & onderhoud

Deze bouwsteen bevindt zich aan het einde van het draaiboek, maar moet je al van in het begin meenemen in het ontwerp- en participatietraject. De mogelijkheden voor gedeeld gebruik veranderen immers mogelijks de contouren van je project. De mogelijkheden van intensief of extensief beheer bepalen welke plantensoorten je kan gebruiken. En ook wie het onderhoud en beheer op zich gaat nemen is een belangrijke vraag vanaf het begin. Wanneer een deel van het terrein (semi-)publiek wordt, kan bijvoorbeeld aanspraak gemaakt worden op de groendienst van het lokale bestuur voor onderhoud. Ga daarom zodra je startdossier klaar is met het lokaal bestuur aan tafel om het gebruik, beheer en onderhoud te bespreken.

Gedeeld gebruik

In heel het vraagstuk van verharding, de bouwshift en verdichting komt gedeeld ruimtegebruik steeds vaker naar boven als één van de oplossingen. Nadenken over het delen van binnen- en buitenruimte op school is dan ook hyperrelevant. Van scholen een gedeelde ruimte maken die ook gebruikt kan worden na de uren door (buurt)verenigingen, buurtbewoners en anderen getuigt van een doordachte stedenbouwkundige en pedagogische visie.

PUBLICATIE: Ruimte delen is Ruimte creëren door de Ambrassade. Deze handleiding is het basiswerk voor (jonge) mensen die op zoek naar ruimte en iedereen die gedeeld ruimtegebruik wil ondersteunen. Ook interessant voor organisaties, eigenaars of projectontwikkelaars op zoek naar manieren om hun onderbenutte ruimtes open te stellen voor andere gebruikers en ontwerpers en architecten die zich willen laten inspireren.

HOE ORGANISEREN?

Het organiseren van gedeeld ruimtegebruik brengt verschillende uitdagingen met zich mee. Het is dan ook aangeraden om hieromtrent een soort huisreglement op te stellen dat duidelijk maakt welke verantwoordelijkheden bij wie liggen. Bekijk de opbouw van dit reglement ook als een participatief proces waarbinnen het reglement samen met de andere gebruikers opgesteld wordt. Het loont ook om te kijken naar welke gangbare systemen er bestaan om deze organisatie te vergemakkelijken (denk aan badgesystemen, automatische deuren, beheerplatformen, reservatietools, ...).

DE GRENS TUSSEN PUBLIEK EN PRIVAAT

Hoe en waar je poorten plaatst en waar de toegangen tot de gebouwen en sanitair zijn, heeft een enorme impact op de mogelijkheden voor gedeeld gebruik. Zo wil je in het weekend bijvoorbeeld dat de scouts wel je toiletten kan gebruiken maar niet dat ze in de gebouwen kunnen rondlopen. Waar die grens ergens ligt kan onderdeel zijn van het participatietraject. Voor scholen is controle hier heel erg belangrijk. Je wil je nagelnieuwe speelplaats niet ten prooi zien vallen aan vandalen. Waar sociale controle ontoereikend is, kan je bijvoorbeeld werken met camera's om de naleving van het huisreglement en incidenten te controleren. Ook verlicht de werkdruk wanneer je werkt met een automatisch badge-systeem dat je vanop afstand kan activeren op bepaalde tijdstippen voor bepaalde gebruikers.

Onderhoud & beheer

Een ontharde speelplaats vergt onderhoud. Als jij er zelf niet meteen aan denkt bij de beginfase van het project, zal de onderhoudsploeg je daar vast op wijzen. Bedenk van bij het begin en bij elke volgende stap hoe het onderhoud van de speelplaats in zijn werk zal gaan. Je kan bijvoorbeeld kiezen voor onderhoudsvriendelijke vegetatie die voldoende biodiversiteit geeft. Maar dat neemt niet weg dat er wat taken verdeeld zullen moeten worden doorheen het jaar. Sommige zaken kan je in een beurtrol steken voor de oudere leerlingen op school en deze kunnen deel uitmaken van het pedagogische programma. Voor andere taken kan je misschien beroep doen op buurtbewoners die er bijvoorbeeld een locatie voor de kippen of een moestuin voor in de plaats krijgen. Tot slot kan ook een deel de verantwoordelijkheid van de onderhoudsploeg worden, die bij elke stap van het proces mee aan tafel zaten. Voor de meer publieke gedeeltes, kan je misschien een samenwerking opzetten met de groendienst van de gemeente, zoals hierboven beschreven.

PUBLICATIE: Proeftuinen ontharding – Proceslessen: deze publicatie van Departement Omgeving bundelt heel wat boeiende conclusies en tips. We geven kort hun vijf uitgangspunten mee om met beheer om te gaan.

TIP 1: Maak beheer plezant en leerrijk: Beheer hoeft niet altijd lastig te zijn. Je kan het takenpakket verdelen door samen te werken en hieraan nieuwe educatieve acties te koppelen zoals leren composteren, het bouwen van takkenwallen met snoeihout en instectenzoektochten.

TIP 2: Minder kan ook meer zijn: Minder onderhoud of beheer door sommige zones van de speelruimte te laten verwilderen zorgt voor een verhoogde biodiversiteit én minder werk.

TIP 3: Denk aan het beheer tijdens het ontwerp. Door doordachte keuzes te maken in de beplanting kan je de speelplaats meer robuust maken, maar veel snoeiwerk voorkomen door niet te kiezen voor snelle groeiers.

TIP 4: Laat de natuur het werk doen: De natuur zit vol eigen kracht. Maak gebruik van natuurlijke processen, bijvoorbeeld de opkomst van spontane pionierssoorten.

TIP 5: Er bestaat geen groen 'afval': Snoei- en groenresten zitten boordevol voedingsstoffen die terug opgenomen kunnen worden in de bodem door ter plekke te composteren en kunnen ook voor beschutting zorgen voor kleine diertjes. Dit creëert ook veel speel- en leermogelijkheden.

Verschillende soorten onderhoud

Bij een aanplanting van scholen worden er verschillende soorten planten gebruikt. Waarbij voor elke soort ook zijn eigen beheer heeft van de plant. Hieronder wordt kort uitgelegd waar de nadruk op gelegd moet worden bij het onderhouden de verschillende soorten planten.

ONDERHOUD BOMEN

Aandachtspunten: Zorg ervoor dat bij aanplant van de boom er voldoende ruimte wordt voorzien, zodat de boom ruimte heeft om te groeien. Als je de boom wil snoeien, snoei je nooit als het vriest.

Stap 1: Van jong boompje naar volwassen boom

- Na aanplant van een jong boompje heeft de boom nog veel water nodig, geef de boom 2x per maand van april tot september water gedurende 3 jaar.
- Verwijder de boompalen en boombanden als de boom sterk genoeg is, ongeveer na 3 jaar
- Snoeien pas in Juni-augustus, enkel voor de storende en dode takken.

Stap 2: Onderhoud voor een volgroeide boom

- Snoei de onderste takken van de boom, zodat deze takken niet meer kunnen hinderen.
- Om de 3 jaar de boom laten controleren

ONDERHOUD HAGEN

Aandachtspunten: Naargelang de soort kan er beslist worden hoe dikwijls er gesnoeid moet worden, maar snoei nooit bij vorst.

Stap 1: Een jonge haag (1-2 jaar)

- Controleer of de struiken goed overleven, zo niet vervang je best deze struiken.
- Vul de grond rondom de struiken als deze is verzakt, zodat de wortels onder de grond blijven
- Vergeet geen onkruid te wieden.
- Tijdens droge periodes geef je best extra water.

Stap 2: een half jonge haag

- Snoei de plant eventueel in de wintermaanden (1 jaar na aanplant) tot 20cm boven de grond. Zo krijg je een dense haag.
- Scheer 1-2 keer per jaar stapsgewijs naar gewenste hoogte
- Vergeet geen onkruid te wieden.

Stap 3: een volwassen haag

- Scheer 1-2 keer per jaar: 1x per jaar (aug-sept) en 2x per jaar (juni en sept)
- Scheer haag bovenaan iets minder dan onderaan

ONDERHOUD HEG

Aandachtspunten: Zomerbloeiërs best snoeien in de winter, lentebloeiërs na de bloei. Vermijd tijdens het broedseizoen zoveel mogelijk werken aan de heg. Snoei nooit bij vorst.

Stap 1: Een jonge heg (1-2 jaar)

- Controleer of de struiken goed overleven, zo niet vervang deze struiken.
- Vul de grond rondom de struiken als deze is verzakt, zodat de wortels onder de grond blijven
- Tijdens droge periodes water geven.

Stap 2: een half jonge heg

- Vergeet geen onkruid te wieden.
- Tijdens droge periodes water geven.

Stap 3: een volwassen heg

- Snoei bij snelgroeiende soorten om de 3 jaar
- Snoei bij traaggroeiende soorten om de 6 jaar
- Snoei enkel nieuwe scheuten van het vorige jaar
- Je kan eventueel ook de heg uitdunnen door bepaalde takken te snoeien.

ONDERHOUD VASTE PLANTEN

Aandachtspunten: Bij eetbare planten mag niet meer geoogst worden dan de plant kan aangroeien.

STAP 1: JONGE VASTE PLANTEN

- Geef in droge maanden voldoende water
- Vergeet geen onkruid te wieden.

STAP 2: VAN JONGE PLANTEN NAAR VOLWASSEN PLANTEN

- Snoei na de winter de dode plantenstengels weg
- Vergeet geen onkruid te wieden.
- Snelgroeiende soorten snoeien op gewenste hoogte

ONDERHOUD BLOEMENWEIDE/GEMENGD GAZON

Aandachtspunten: Je kan ook voor een 'bloemrijke ruigte' kiezen, een wild stukje natuur met bloeiende kruidachtige planten die ook wat groter mogen worden. Het vraagt erg weinig onderhoud en heeft een grote natuurwaarde voor allerlei insecten, vogels, zoogdieren,.. Het is ideaal als overgang tussen bloemenweide en heg, als bosrand, of op een 'verloren stukje grond'.

STAP 1: EERSTE LEVENSJAREN VAN BLOEMENWEIDE/GAZON

- Bij voormalige bemeste gazons best de eerste jaren ongewenst grassen verwijderen

STAP 2: MAAIBEHEER

- Maai twee keer per jaar (begin juli en in september) met een zeis of bosmaaier. Laat het maaisel maximaal 5 dagen liggen, zodat de zaadjes eruit kunnen vallen. Keer indien mogelijk het maaisel gedurende deze dagen om en verwijder het nadien.
- Bij een groter stuk best gefaseerd maaien

STAP 3: VOLGROEID BLOEMENWIJDE/GAZON

- Bemest nooit en geef geen water. De meeste kruiden en grassen kunnen tegen droogte.
- Bloemrijke ruigte maai je best om de 2 jaar.

Tip: Raadpleeg een expert voor specifieke groenvormen zoals wilgenhutten of fruitbomen.

Bijlagen

Referenties & projectkronieken

Als auteur zijn we heel wat kennis en dankbaarheid verschuldigd aan alle scholen die vandaag al bezig zijn met ontharding. Hun lessen en inzichten waren onontbeerlijk voor het maken van deze handleiding. In het bijzonder willen we de scholen uit de proeftuinen ontharding nog eens extra bedanken.

PROEFTUINEN GENERATIE 1

- OLVH Spes Nostra breekt uit, Brugge
- Sint-Paulus breekt uit, Kortrijk
- De Zevensprong breekt uit, Leuven
- Borsbeek breekt uit, Borsbeek
- Halle breekt uit, Halle
- HHC Halle breekt uit, Halle
- Heusden-Zolder breekt uit, Heusden-Zolder

PROEFTUINEN GENERATIE 2

- SBS De Brug breekt uit, Roeselare
- De Kindervriend breekt uit, Rollegem
- Scholen Merchtem breken uit, Merchtem
- Campus Wevelgem breekt uit, Wevelgem
- Athena breekt uit, Kortrijk
- Sint-Pietersinstituut breekt uit, Turnhout
- Heilig Graf breekt uit, Turnhout
- VIIO breekt uit, Borgloon
- Roosdaal breekt uit, Roosdaal
- GBS Blanden breekt uit, Blanden
- Sch2olen, regio Regionaal Landschap Rivierenland
- Kempense scholen Ontharden, Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete

Hulplijnen

Zie hoofdstuk 'Hulplijnen en experts'.

Links en handboeken

- Ambrassade: Ruimte delen | De Ambrassade en Spelen | De Ambrassade
- Kind en samenleving: 'Picto-play', een creatieve inspraakmethode van Kind & Samenleving om kinderen en volwassenen speelplekken te laten ontwerpen: k-s.be/medialibrary/picto-play_1.0_hand-leiding_756.pdf
- Kind en samenleving: Over reuzenkaarten en wegvragertjes, Tien richtlijnen om kinderen te betrekken bij een ruimtelijk project en vijftien technieken om participatie van kinderen concreet te maken k-s.be/medialibrary/purl/nl/7590013/Over%20reuzenkaarten%20en%20wegvragertjes.%2010%20richtlijnen%20.pdf
- Kind en Samenleving: Natuurlijk speelgroen, risico's en preventie Natuurlijk speelgroen, risico's en preventie ~ Kind & Samenleving (k-s.be)
- MOEV: www.moev.be/beweeg-mee/aanbod-tussen-de-lessen/speelplaats/inrichting-speelplaats/participatie
- Springzaad: De fotoalbums van de 'Ideeënkoffer': springzaad.nl/ideeenkoffertje
- MOS: www.mosvlaanderen.be/aan-de-slag
- Pimp je speelplaats: www.pimpjespeelplaats.be/van-idee-tot-plan.php
- Goodplanet: Een toekomstvisie op schoolspeelplaatsen: www.goodplanet.be/nl/een-toekomstvisie-op-schoolspeelplaatsen/
- Leefmilieu Brussel: De speelplaats | Onderwijs - Leefmilieu Brussel
- Departement Omgeving: De onthardingslessen van de twee generaties proeftuinen ontharding staan gebundeld in het boek proceslessen Proeftuinen Ontharding: Aan de slag | Departement Omgeving - Vlaamse overheid (vlaanderen.be)
- Speelplaats met Toekomst: Speelplaats met toekomst | Facebook
- BLES (Buiten Leren en Spelen): BLES – Buiten Leren en Spelen (blesland.be)
- Groene Oase, Provincie Antwerpen: Groene oases - Provincie Antwerpen

